

ภาคที่ ๒

ประวัติศาสตร์ชุมชน ระบบเศรษฐกิจ
และ ประเพณี ความเชื่อ

ประวัติศาสตร์ชุมชน

ป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมาแต่โบราณ แต่ในงานวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะช่วงที่คนรุ่นปัจจุบันสามารถจำความได้หรือมีความทรงจำจากการบอกเล่าของบรรพบุรุษ

เนื่องจากบริเวณนี้มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจ แม่น้ำสงครามตอนล่างยังเป็นเส้นทางการคมนาคมสำคัญที่เชื่อมต่อระหว่างแอ่งสกลนครกับชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขง ชุมชนจึงเกิดขึ้นมาจากกลุ่มคนที่เข้ามาค้าขายและเห็นความอุดมสมบูรณ์จึงตั้งถิ่นฐาน

พ่อสินสมุทร พักตร์พรหม อายุ ๗๒ ปี อดีตพ่อค้าเรือกะแซงและเรือกำปั่นแห่งบ้านปากยาม เล่าว่า ชาวขอม (ชาวเขมรในปัจจุบัน) และชาวลาวเป็นคนกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาค้าขายในเขตลุ่มน้ำสงคราม โดยชาวขอมเดินทางมาด้วยเรือกะแซงเพื่อค้าเครื่องเงิน เครื่องทอง มีด ดาบ ตามลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงรวมถึงแม่น้ำสงครามด้วย ส่วนชาวลาวจากแขวงสะหวันนะเขตและแขวงคำม่วน ต่อเรือกะแซงขึ้นมาตามแม่น้ำโขงจนถึงบริเวณปากน้ำที่ไชยบุรีเข้ามาในแม่น้ำสงครามเพื่อขายข้าวให้กับชุมชนลำน้ำสงครามและรับซื้อเกลือกลับไปขาย

*เมืองเก่า : บริเวณที่ไ้บ้านเชื่อว่าเป็เมืองโกกัตรีเมืองเก่าในอดีต ปัจจุบันไ้บ้านบ้านยางงวย
ประกาศให้เป็นบ้านเขนของหมู่บ้าน*

ยังลาว เนื่องจากสมัยก่อนลาวขาดแคลนเกลือ

คนทั้งสองกลุ่มเมื่อเห็นความอุดมสมบูรณ์ก็เลือกตั้งถิ่นฐาน ซึ่งต่อมาชุมชน
หลายแห่งได้ขยายเป็นชุมชนขนาดกลางและใหญ่ บางแห่งพัฒนาเป็นท่าเรือ
ขนถ่ายสินค้า

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ คนเวียดนามได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศ
ไทยแถบจังหวัดหนองคาย นครพนม สกลนคร มุกดาหาร และอุบลราชธานี
ส่วนหนึ่งทำงานเป็นลูกจ้างนายฮ้อยเรือกะแซงขนส่งสินค้าตามแม่น้ำโขงและลำน้ำสาขา
เมื่อเห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ ป่าบุงป่าทาม ปลา เกลือ และที่ดิน
ทำกินในเขตลุ่มน้ำสงคราม จึงเลิกเป็นลูกจ้างเรือกะแซง หันมาตั้งบ้านเรือนเพื่อ
หาปลาร่วมกับชุมชนลุ่มน้ำสงครามเดิม โดยคนเวียดนามจะอาศัยอยู่บริเวณ
บ้านปากอุ้น บ้านท่าบ่อ บ้านปากยาม เป็นต้น

พ่อประพงค์ รัตนะ อายุ ๕๒ ปี นักวิจัยไ้บ้านบ้านท่าบ่อเล่าว่า คนเวียดนาม
ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตลุ่มน้ำสงครามบางครอบครัวได้อพยพกลับประเทศเพราะ

สถานการณ์ทางการเมืองในประเทศเวียดนามได้สงบลง

หลังจากนั้นก็มีคนหลากหลายชาติพันธุ์เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตลุ่มน้ำสงคราม ได้แก่ ไทโล้จากสกลนคร ไทอุบลฯ ไทมุกดาหาร ไทญ้อจากนครพนม และชาวจีนจากนครพนมและหนองคาย

กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาทีหลังนี้เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกับชุมชนที่ตั้งริมฝั่งแม่น้ำสงครามเดิมเพื่อหาปลา ทำนาแข่งในลำห้วย ปลูกผักในทาม ค้าขาย และเป็นลูกจ้างขนของขึ้นลงเรือกระเซง

ไทบ้านในเขตป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างติดต่อกับชุมชนในที่อื่นๆ ตลอดมาผ่านระบบการค้าที่มี ๒ ระบบ คือ

ประการแรก ผ่านพ่อค้าเรือกระเซงที่ล่องเรือค้าขายระหว่างแม่น้ำสงครามกับเมืองต่างๆ ตามสองฝั่งแม่น้ำโขงในช่วงฤดูฝน โดยชาชนไทบ้านจะซื้อข้าวจากพ่อค้าเรือกระเซงที่ขนข้าวจากนครพนม มุกดาหารและอุบลราชธานีเนื่องจากปริมาณข้าวที่ผลิตได้จากการทำนาแข่งไม่พอกิน

พ่อค้าเหล่านี้ เมื่อเดินทางกลับจะซื้อเกลือจากชุมชนลุ่มน้ำสงครามตอนกลางมาแลกเปลี่ยน ปลาแห้ง ปลาต้ม กับไทบ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่างด้วย

ประการที่สอง ไทบ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่างจะขนปลาแดด ปลาต้ม หม่ากระเพาะปลา ปลาแห้งใส่เกวียนไปแลกข้าว แลกพริก แลกเกลือกับชุมชนที่เป็นบ้านโคกซึ่งอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำสงคราม โดยทำกันนอกฤดูฝน

ประมาณปี พ.ศ.๒๔๙๐ แม่น้ำสงครามได้มีเรือกำปั่นซึ่งเป็นเรือที่ขับเคลื่อนด้วยพลังไอน้ำเข้ามา เรือกำปั่นจะเป็นหัวจักรลากเรือกระเซงเป็นขบวน เรือกำปั่นลำหนึ่งสามารถลากเรือกระเซงได้ประมาณ ๓-๔ ลำ เรือกำปั่นจะมีพ่อค้าชาวจีนเป็นเจ้าของ บรรทุกข้าวและพริกจากพ่อค้าตามริมฝั่งแม่น้ำโขงมาขายในลุ่มน้ำสงคราม ขบวนเรือกำปั่นจะจอดที่ท่าเรือบ้านปากยามและท่าเรือบ้านท่าบ่อเพื่อขนข้าวไปเก็บไว้ที่โกดังข้าวบริเวณท่าเรือ จากนั้นพ่อค้าชาวจีนจะซื้อปลาแดด ปลาแห้ง ปลาอย่าง ปลาต้ม และเกลือจากลุ่มน้ำสงคราม กลับลงไปขายให้พ่อค้าตามจังหวัดหนองคาย มุกดาหาร อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และลาว ทำให้ทั้ง ๒ หมู่บ้านเป็นศูนย์กลางการค้าในเขตลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

พ่อสินสมุทร เล่าว่า เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๓ ทางราชการได้ตัดถนนจากอำเภอท่าอุเทนเข้าสู่อำเภอศรีสงคราม การขนส่งสินค้าทางเรือมีบทบาทน้อยลง พ่อค้าหันมาใช้ทางบกขนส่งสินค้าจากลุ่มน้ำสงครามไปสู่จังหวัดอื่นมากขึ้นเพราะการใช้เรือจะขายได้ตามเมืองที่มีแม่น้ำสาขาสายใหญ่ของแม่น้ำโขงเท่านั้น

การค้าทางบกเริ่มจากการเกวียนก่อน ต่อมามีการนำรถยนต์เข้ามา ทำให้จากที่เคยขนส่งเฉพาะปลาแห้ง ปลาต้ม ปลาร้าไปขาย พ่อค้ายังสามารถขนส่งปลาสด ผัก หน่อไม้ เห็ด ไปขายเพิ่มเติมอีก เนื่องจากระยะเวลาและต้นทุนของการขนส่งลดลง

จะเห็นได้ว่าชุมชนในเขตลุ่มน้ำสงครามตอนล่างโดยเฉพาะในเขตป่าบุงป่าทามเป็นชุมชนที่มีมานาน และมีกลุ่มคนต่างๆ อพยพเข้ามาเพิ่มเติมจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ชุมชนเหล่านี้จึงมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย นักวิจัยไปบ้านได้จัดทำประวัติชุมชนของตนเองโดยย้อนอดีตไปถึงเหตุการณ์ที่สามารถจำความได้สรุปได้ดังนี้

บ้านปากยาม

บริเวณที่ตั้งบ้านปากยามในอดีตเป็นป่าไผ่ ยังไม่มีชุมชน แต่เป็นที่พักชั่วคราวของชาวลาวจากแขวงคำม่วนที่เดินทางเข้ามาในลุ่มน้ำสงครามเพื่อซื้อเกลือกลับไปประเทศลาว เมื่อได้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำสงครามทั้งที่ทำกิน ปลา และป่าไผ่ จึงได้เดินทางกลับเข้ามาอีกครั้งพร้อมกับพรรคพวกประมาณ ๗-๘ ครอบครัวเข้ามาตั้งชุมชนและหาปลาในแม่น้ำสงคราม พร้อมกับตั้งชื่อชุมชนว่า “บ้านดอนหลักดิน”

หลังจากนั้น การอพยพเข้าออกก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพราะบริเวณที่ตั้งชุมชนกลายเป็นท่าเรือแลกเปลี่ยนสินค้าในลุ่มน้ำสงคราม ทำให้มีผู้คนจากหลายพื้นที่หลายชาติพันธุ์เดินทางเข้ามาอาศัย เช่น คนเวียตนามที่เข้ามาช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไปอุบลฯ และไทยนครฯ จากนครพนม จากนั้นได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านปากยาม ตามลักษณะทางกายภาพที่ตั้งชุมชนที่มีลำน้ำยามไหลมาบรรจบกับแม่น้ำสงคราม

บ้านทำบ่อ

ไต้หวันกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านทำบ่อมาจากแขวงคำม่วนและแขวงจำปาศักดิ์ โดยเดินทางเข้ามาค้าขายและหาปลาตามลำน้ำสงคราม ต่อมาเห็นว่าบริเวณบ้านทำบ่อเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งบ้านเรือนจึงตั้งชุมชนขึ้น

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ คนเวียดนามได้อพยพเข้ามาในประเทศไทย เป็นลูกจ้างเรือกะแฉงมาตามแม่น้ำโขงและแม่น้ำสงคราม มองเห็นความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสงคราม จึงเข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกับไต้หวันทำบ่อ

ต่อมาไท่ฮุบล่า และไท่หนครฯ ได้เข้ามาค้าขายและย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือน ทำให้บ้านทำบ่อกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เป็นศูนย์กลางการค้าของแม่น้ำสงคราม จนเคยถูกตั้งเป็นกิ่งอำเภอทำบ่อสงครามขึ้น แต่เนื่องจากเป็นพื้นที่น้ำท่วมจึงต้องย้ายกิ่งอำเภอมายังอยู่ที่บ้านปากอูน อำเภอศรีสงครามปัจจุบัน

การอพยพเข้ามาของคนหลากหลายชาติพันธุ์จากหลายที่ทำให้ปัจจุบันชุมชนบ้านทำบ่อประกอบด้วยไต้หวัน ๖ กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ไทยลาว ญ้อ ลื้อ จีน และเวียดนาม

บ้านยางงอย

เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ที่โนน ไต้หวันเชื่อว่า ในอดีตเป็นบริเวณที่ตั้งของชุมชนขอมที่เดินทางเข้ามาขายสินค้า พวก มีด ดาบ เครื่องเงินเครื่องทอง มาตามแม่น้ำโขง บางคนเดินเท้าเข้ามา ชาวขอมได้ตั้งชุมชนขึ้นบริเวณดอนปู่ตาปัจจุบัน ซึ่งไต้หวันยางงอยเชื่อว่าเป็นเมืองเก่าชื่อว่าเมืองโศภมิตร (ไต้หวันเรียกว่าสมพะमित) ต่อมาได้เกิดโรคระบาดและสงคราม กลายเป็นเมืองร้าง ปัจจุบันยังปรากฏซากเมืองโบราณอยู่

หลังจากนั้นชาวญ้อจากเมืองโปงและเมืองสา ในประเทศลาว เดินทางเข้ามาค้าขายและหาปลา และตั้งบ้านเรือนอยู่ตามป่าไผ่ ป่าไม้ยาง ริมแม่น้ำสงคราม ซึ่งก็คือบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน

แม่ทร ด้ายหยุด เล่าให้ฟังว่า เมื่อ ๖๐ ปีก่อน มีบ้านเรือนตั้งอยู่ประมาณ ๑๐ กว่าหลังตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณป่าช้าเก่าของชุมชนชาวขอม ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านยางอย” ด้วยบริเวณที่ตั้งมีต้นยางขนาดใหญ่ขึ้นอยู่มากแม่ทรน้ำสงคราม

ไ้บ้าน ในบ้านยางอยจะใช้นามสกุล “สิงห์งอย” และ “ด้ายหยุด” ซึ่งเป็นนามสกุลดั้งเดิมเกือบทั้งหมู่บ้าน

ปัจจุบันไ้บ้านยางอยยังสื่อสารด้วยภาษาญ้อและนิยมแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน

บ้านอ้วน

บ้านอ้วนเกิดจากไ้บ้านที่มาจากบ้านปากน้ำไชยบุรี อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม และจังหวัดอุบลราชธานี ในช่วงแรกนั้นเดินทางเข้ามาเพื่อหาปลา และทำนา โดยสร้างเถียงนาอาศัยอยู่บริเวณ “โนนเล้าข้าว” ฝั่งขวาของห้วยอ้วน

ต่อมาไ้บ้านเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดแล้วเล่าให้พี่น้องฟังถึงความอุดมสมบูรณ์ของบริเวณที่เข้ามาอยู่ จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องบางส่วนย้ายมาด้วย และมีอีกส่วนหนึ่งที่รู้ข่าวได้อพยพตามมาสมทบ

ต่อมามีไ้บ้านจากยโสธรและมุกดาหารเดินทางมาซื้อปลาแดก ปลาส้ม ปลาแห้ง หน่อไม้ส้มไปขาย และเห็นความอุดมสมบูรณ์จึงได้จับจองที่ดินเพื่อทำนา และสร้างเถียงนาอยู่อาศัยบริเวณดังกล่าว

เนื่องจากจำนวนคนในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น ที่ดินบริเวณโนนเล้าข้าวไม่เพียงพอ ไ้บ้านทุกหลังคาเรือนจึงย้ายจากฝั่งขวามาตั้งหมู่บ้านบริเวณป่าดอนอ้วน ทางฝั่งซ้ายของห้วยอ้วน และเปลี่ยนชื่อบ้านเป็นบ้านอ้วนในปัจจุบัน

ระบบเศรษฐกิจ

การผลิตของชุมชนลุ่มน้ำสงคราม

ชุมชนที่มีวิถีชีวิตขึ้นอยู่กับทรัพยากรในป่าบุงป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ ชุมชนริมสงครามหรือในป่าทาม ชุมชนริมห้วยสาขา และรอยต่อระหว่างป่าทามกับโคก และชุมชนบ้านโคก แต่ละกลุ่มมีการพึ่งพาป่าบุงป่าทามสรุปได้ดังนี้

ชุมชนริมน้ำสงครามหรือในป่าทาม

ส่วนใหญ่เป็นชุมชนตั้งบ้านเรือนอยู่ตามที่ดอน โนน โพน ในป่าทาม ดิตรีมน้ำสงคราม มักมีห้วยสาขาขนานข้าง เป็นชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรจากน้ำสงครามและป่าบุงป่าทามทั้งการหาปลา เลี้ยงสัตว์ ทำการเกษตร และเก็บพืชผักธรรมชาติเป็นอาหาร สมุนไพร และทำเครื่องใช้ในครัวเรือน

ชุมชนริมน้ำสงครามเป็นชุมชนหาปลาเป็นหลัก มีองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของแม่น้ำ ป่าทาม ปลา และการใช้เครื่องมือหาปลาเป็นอย่างดี รายได้หลัก

ที่เข้ามาจนเกือบครบครึ่งจะมากจากการหาปลาเป็นหลัก เนื่องจากสามารถจับปลา
ได้ตลอดปี สามารถขายเป็นรายได้ทั้งในรูปแบบของปลาสดและการแปรรูป

นอกจากนั้น ยังมีการทำนาทั้งนาปีและนาแขง นาปีจะได้ผลผลิตต่ำเพราะ
สภาพพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำไม่เหมาะแก่การทำนา โดยเฉพาะฤดูฝนที่น้ำท่วมนาน
๓-๔ เดือน ส่วนฤดูแล้งน้ำไม่เพียงพอทำนา ไทบ้านที่มีที่นาใกล้บริเวณหนอง
กุด ฮ่อง ลำห้วยเท่านั้นที่สามารถทำนาแขงได้ โดยทำเพื่อเก็บข้าวไว้สำหรับบริโภค
เป็นหลัก

การเลี้ยงวัว-ควายเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ได้ไม่ดี เนื่องจากมีทำเล พื้นที่เลี้ยง
ทุกฤดูกาลอย่างเพียงพอ

ชุมชนริมห้วยสาขาของแม่น้ำสงคราม

เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมห้วยสาขาของแม่น้ำสงครามและรอยต่อระหว่างป่าทาม
กับโคก ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากแม่น้ำสงครามมากนัก เช่น ห้วยโคน ลำน้ำยาม
ลำน้ำฮ้อน ห้วยน้ำเมา ห้วยซิง ห้วยสาบ ห้วยฮ้วน เป็นต้น

ชุมชนริมห้วยสาขาจะมีอาชีพทำนาควบคู่กับการหาปลาเป็นหลัก การหาปลา
ของชุมชนริมห้วยสาขานั้นจะหาไว้ทั้งเพื่อกินและขาย โดยจะหาปลาหาตามลำห้วย
สาขาและแหล่งน้ำที่อยู่ใกล้ชุมชน ไทบ้านไม่นิยมเดินทางออกไปหาในแม่น้ำสงคราม
เพราะไม่มีความชำนาญในระบบนิเวศของน้ำสงคราม แต่เครื่องมือที่ใช้หาปลามี
รูปแบบคล้ายกับชุมชนริมน้ำสงคราม เช่น เรือ แห มอง ตุ่ม ลอบ สะตุง เป็นต้น

ชุมชนริมห้วยสาขามีพื้นที่เหมาะกับการทำนาปี ทำให้ได้ข้าวในปริมาณมาก
ส่วนนาปรังจะทำในพื้นที่ทามอาศัยน้ำจากห้วย หนอง กุด ฮ่องอยู่ใกล้พื้นที่นา
การทำนาแต่ละครั้งไทบ้านจะปลูกผัก พักทอง ข้าวโพด ถั่ว แดง หอม กระเทียม
แทรกลงตามคันนา

นอกจากนี้ไทบ้านยังลงไปเก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ หาผึ้ง หาต่อ หาแตน
เก็บสมุนไพรไปป่าทุ่งป่าทาม โคก ดอน โนน ทั้งเพื่อกินและขาย

ชุมชนบ้านโคก

เป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากแม่น้ำสงครามและลำห้วยสาขา ทำนาปีเป็นหลัก มีอาชีพอื่นๆ เป็นอาชีพเสริม เช่น รับจ้าง ขายเป็นแรงงาน ก่อสร้าง ค้าขาย วิ่งรถโดยสาร ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

ในฤดูแล้ง ไทบ้านชุมชนบ้านโคกจะเดินทางมาหาปลาในเขตป่าทาม ลุ่มน้ำสงคราม ด้วยการรวมกลุ่มกันทั้งผู้ชายและผู้หญิง ๕-๑๐ คน นั่งรถจักรยาน จักรยานยนต์ รถสามล้อ เช่าเหมารถไถนาหรือรถบีค้อพเป็นพาหนะเข้ามาหาปลา บริเวณหนอง ฮ่องริมถนน กุด และห้วยสาขาที่เคยเข้าไปหาเป็นประจำ บริเวณดังกล่าวมีระดับน้ำตื้น คนหาปลาจากชุมชนบ้านโคกไม่มีเรือใช้ ไม่ชำนาญพื้นที่ ไทบ้านบางคนนำห่วงยางสูบลมมาใช้แทนเรือเพื่อลงหาปลาในน้ำลึกได้ เครื่องมือหาปลาเป็นเครื่องมือหาปลาแบบง่ายๆ เช่น แห มอง แหย่ง ซ้อนน้อย สวิง เขิง สุ่ม เป็นต้น ไทบ้านเหล่านี้จะออกเดินทางจากบ้านมาตั้งแต่เช้าจนกระทั่งเย็นถึงเดินทางกลับ

ชุมชนบ้านโคกหาปลาเพื่อกินในครอบครัว มีบางรายที่ได้ปลาปริมาณมาก จะแบ่งขายหรือแบ่งปันให้เพื่อนที่มาหาปลาด้วยกัน

นอกจากนี้ชุมชนบ้านโคกยังเดินทางมาเก็บผัก หาหน่อไม้ในป่าทาม เพื่อนำไปเก็บไว้เป็นอาหารในช่วงล้งนา

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยไทบ้านจะเน้นไปที่การศึกษาระบบเศรษฐกิจของ ไทบ้านที่ตั้งชุมชนน้ำสงครามหรือในป่าทามเป็นหลัก โดยเน้นเศรษฐกิจปลา เศรษฐกิจจากการเลี้ยงวัว-ควาย และเศรษฐกิจจากการขายผลผลิตจากป่าทาม มีรายละเอียดดังนี้

๑. เศรษฐกิจปลา

การค้าขายปลา

ระบบนิเวศลุ่มน้ำสงครามตอนล่างเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่มีปลาชุกชุม

ปลาแฟน : พลผลิตปลาอีกอย่างหนึ่งที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนนอกจากการขายปลาสดแลปลา

ไ้ที่บ้านโดยเฉพาะชุมชนริมน้ำสงครามจึงมีอาชีพปลาเป็นหลัก ในอดีตปลาสดจะบริโภคในครอบครัว ส่วนปลาที่เป็นสินค้าจะเป็นปลาแปรรูป โดยเฉพาะปลาร้าจากน้ำสงครามที่ได้ชื่อว่าเป็นปลาร้าที่มีรสชาติอร่อยมาก เนื่องจากทำมาจากปลาแห้งและเป็นปลาประเภทเดียวกันทั้งหมด นอกจากปลาร้าแล้วยังมีปลาแห้งหมักกระเพาะปลาและปลาต้มด้วย

หมู่บ้านที่ทำวิจัยไ้บ้านเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในการแปรรูปปลาเป็นที่รู้จักกันทั่ว เช่น เมื่อพูดถึงปลาต้มก็ต้องนึกถึงบ้านท่าบ่อ ปลาตากแห้ง ปลาร้าบอง (แจ่วบอง) จะนึกถึงบ้านปากยาม

นักวิจัยไ้บ้านระบุว่า เมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อน การค้าขายปลาแปรรูปมีทั้งพ่อค้าจากข้างนอกเดินทางเข้ามาซื้อและคนในหมู่บ้านนำออกไปขายข้างนอก พ่อค้าที่มาจากข้างนอกส่วนมากมาจากจังหวัดหนองคาย อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม อำเภอเซียงคาน จังหวัดเลย ล่องเรือกำปั่นเข้ามาซื้อปลาแห้งและปลาร้าตามหมู่บ้านในลุ่มน้ำสงคราม

ส่วนการเอาปลาไปขายนอกหมู่บ้านก็จะนำไปขายตามงานวัดหรือตลาดนอกหมู่บ้าน เช่น ไทบ้านท่าบ่อมักเอาปลาแห้งและปลาร้าไปขายที่วัดในช่วงงานนมัสการพระธาตุพนม

ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นช่วงที่การเดินทางเริ่มมีความสะดวกมากขึ้น ทำให้เกิดพ่อค้าปลาในหมู่บ้านคอยรับซื้อปลาจากไทบ้านในหมู่บ้านแล้วเอาออกไปขายยังนอกหมู่บ้านโดยใช้เกวียนเป็นพาหนะ

การค้าขายปลาร้าในช่วงนี้จะขายเป็นหีบแต่ละหีบบรรจุ ๘-๙ ไท (ไทหินหรือไทเสน) แต่ละหีบน้ำหนัก ๑๒ หมิ้น (หมิ้นละ ๑๒ กิโลกรัม) ส่วนปลาสดนั้นจะขายเป็นแสน (๑ แสน เท่ากับ ๑๒๐ กิโลกรัม)

ในปัจจุบันการค้าขายปลาในแถบกลุ่มน้ำสงครามได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวก ไทบ้านจึงสามารถขายปลาสดด้วย

ระบบเศรษฐกิจข้าวแลกปลา-ปลาแลกข้าว

ระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนของชุมชนทางภาคอีสานมีมาแต่โบราณ เนื่องจากการผลิตของชุมชนมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับระบบนิเวศ และแต่ละชุมชนมีความสามารถในการผลิตที่แตกต่างกัน ดังเช่น ในช่วงน้ำหลากบางปีที่มีปริมาณน้ำฝนมาก บ้านยางงอยทำการเกษตรได้ผลผลิตไม่เต็มที่ ข้าวไม่พอกิน แต่จะหาปลาได้มาก ส่วนชุมชนที่เป็นบ้านโคกซึ่งน้ำท่วมไม่ถึง ปลูกข้าวได้มากกว่าบ้านยางงอย ดังนั้น บ้านยางงอย ก็จะหาปลาเพื่อนำไปแลกข้าวกับบ้านโคก

การเอาปลาไปแลกข้าวของไทบ้านนั้น ยังมีการนำปลาไปแลกข้าวและนำข้าวไปขายต่อ ดังเช่น พ่อเลี่ยม แสนเพ็ง จากบ้านอ้วน ที่เล่าให้ฟังว่า "ปลาที่ได้มา จะเอามาทำปลาต้ม เอาใส่ไหกระเทียม(ไหน้ำปลา) ได้ประมาณสองหมิ้น แล้วก็เอาไปแลกข้าวแถวบ้านนาเพียงเก่า นาเพียงใหม่ (อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ห่างจาก อำเภอศรีสงครามประมาณ ๓๐ กิโลเมตร) ได้มาประมาณ ๒๐ โล แล้วก็เอาไปขายต่อ"

เส้นทางแลกเปลี่ยนปลากับข้าว

เส้นทาง การเอาปลาไปแลกข้าวมี ๒ ระยะคือ

๑) ระยะไกล เป็นการเอาปลาสดไปแลกข้าวเนื่องมาจากปลาสดที่เอาไปแลกอาจเน่าเสียได้เร็ว หรือเป็นไต้หวันที่ไม่มีความจำเป็นต้องหาข้าวที่ได้อีก เช่น เส้นทางของบ้านท่าบ่อเริ่มจาก บ้านดอนแดง บ้านข่า บ้านเอื้อง บ้านก่อ บ้านเชียงเซา เขตอำเภอศรีสงคราม จนถึงบ้านดอนสมอ เขตอำเภอนาหว้า จังหวัดสกลนคร

๒) ระยะใกล้ เป็นปลาแปรรูป เช่น ปลาจ๋า ปลาส้ม หรือปลาตากแห้ง เพราะสามารถเก็บปลาไว้ได้นาน การเดินทางไปแลกเปลี่ยนทางไกลนั้นจะต้องใช้เกวียนเป็นพาหนะ ในอดีตนั้นไต้หวันเคยไปไกลถึงอำเภอพังโคนและอำเภอดงเจริญ (ห่างจากอำเภอศรีสงครามประมาณ ๘๐-๙๐ กิโลเมตร) อยู่ในเขตจังหวัดสกลนคร การเดินทางแต่ละครั้งใช้ระยะเวลา ๒ อาทิตย์

นอกจากจะมีการเอาปลาไปแลกข้าวแล้ว ไต้หวันก็นำสงครามในหมู่บ้านที่ทำวิจัยยังเอาปลาไปแลกกับผัก ผลไม้ เช่น พริก อ้อย กล้วย มะละกอ ฯลฯ กับชุมชนที่เป็นบ้านโคกในเขตจังหวัดอื่นๆ เช่น อุตรธานี มุกดาหาร สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์

การเดินทางเพื่อการแลกเปลี่ยนจะต้องเดินทางกันเป็นหมู่ ไต้หวันลุ่มน้ำสงครามมักออกเดินทางช่วงหน้าน้ำลดหรือในช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วคือ ตั้งแต่เดือนอ้าย-เดือน ๓ โดยการนัดแนะ เมื่อถึงวันนัดทุกคนจะมารวมตัวกันในหมู่บ้าน ต่างคนต่างหอบหิ้วสิ่งของที่ต้องการนำไปแลก

พอเทียบ สิ่งของ บ้านยางงอยเล่าถึงบรรยากาศของการเดินทางให้ฟังว่า "เป็นเรื่องที่สนุกมาก เพราะไปนำกันหลายคน ก็จะนัดกัน พอถึงวันนัด ผู้ใดหาก็หอบไป ผู้ใดมีเกวียนก็เอาไป ถึงบ้านใครก็นอนบ้านนั้น คนไม่รู้จักก็ขออนุญาต"

ในทางกลับกันไต้หวันจากบ้านโคกก็นำเอาข้าวสารและข้าวเปลือก กล้วย มะละกอ ผักกาด ผักชี พริก มะเขือ มาแลกกับปลาจ๋าและปลาส้ม

ในอดีตนั้น สัดส่วนของการเอาปลาไปแลกข้าวของแต่ละหมู่บ้านจะไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับระดับของความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย ในบางครั้งถ้าคุยกัน

ถูกคอกหรือไปแลกบ้านเลี้ยวหรือบ้านญาติพี่น้องก็อาจจะแลกได้ปริมาณมาก บางครั้งก็ยึดถือเอาสัดส่วนที่เป็นมาตรฐานที่ปฏิบัติต่อๆ กันมา ดังเช่น สัดส่วนในการแลกเปลี่ยนของบ้านยางงอยคือ ปลาแห้ง ๑ กิโลกรัมต่อข้าวเปลือกหนึ่งหมื่น (๑๒ กิโลกรัม) ส่วนบ้านอ้วนจะเป็นปลาแห้งหนึ่งกิโลกรัมต่อหนึ่งหมื่นข้าวเปลือกปลาว่า ๒-๓ กิโลกรัมต่อหนึ่งหมื่นข้าวเปลือก

เลี้ยว : ความสัมพันธ์ทางสังคมบนระบบเศรษฐกิจปลาแลกข้าว

ในอดีตการเดินทางไปยังที่ต่างๆ ของไทบ้านทางภาคอีสานเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากยังไม่มี การสร้างถนน การเดินทางต้องผ่านพื้นที่กันดาร ในระหว่างการเดินทางจึงต้องพึ่งพาอาศัยชุมชนระหว่างทาง ซึ่งชุมชนชนบทดั้งเดิมมักให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่มาขอความช่วยเหลือ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดังคำบอกเล่าของพ่อเทียม สิงห์งอย นักวิจัยไทบ้าน บ้านยางงอยว่า "ทางอีสานขอกันกินได้หมดเราไปขอข้าว ขอน้ำกินเขาก็ให้" การเข้าไปขอความช่วยเหลือหรือการแลกเปลี่ยนสิ่งของของไทบ้านนั้น หากมีการพูดคุยกันถูกคอและเกิดการถูกชะตากันขึ้น ก็จะขอเป็น "เพื่อนฮัก" หรือ "เลี้ยว" การนับถือกันเป็นเลี้ยวต้องมีพิธีกรรมเรียกว่า "การผูกเลี้ยว" คือ คนทั้งสองต้องดื่มเหล้าสาบานผสมพริกกับเกลือเข้าด้วยกัน การผสมพริกกับเกลือเพื่อให้เพื่อนเลี้ยวรักกันจริงๆ และเพื่อแสดงความซื่อสัตย์ต่อกัน และต้องไปหาผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อทำพิธีผูกแขน โดยนำเหล้า ไช้ และข้าวเหนียวปั้นให้แน่นไปประกอบพิธีกรรมด้วย

หากไปผูกเลี้ยวบ้านอื่น เมื่อกลับมาถึงบ้านต้องบอกกล่าวให้คนในครอบครัวรับทราบทั่วกันว่าเลี้ยวคนใหม่เป็นใคร ชื่ออะไร และอาศัยอยู่ที่ไหน เพราะบุคคลในครอบครัวจะนับถือเลี้ยวเหมือนกับเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนในครอบครัว ดังเช่น หากเป็นเลี้ยวของพ่อ ผู้เป็นลูกก็ต้องนับถือเลี้ยวของพ่อเหมือนกับพ่อของตัวเองหรือเลี้ยวของลูก พ่อก็ต้องดูแลเหมือนกับลูกตัวเอง หากมีงานสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเลี้ยว เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ เลี้ยวต้องเดินทางเข้าร่วมงานด้วย

ไ้บ้านหนึ่งคนสามารถมีเสี่ยวได้หลายคน "เสี่ยว" จึงเป็นเครือข่ายทางสังคมที่มีการพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนด้านแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติ และการให้ความช่วยเหลือ กรณีการแลกเปลี่ยนด้านแรงงาน จะมีการขอแรงงานเพื่อมาช่วยในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว และกรณีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร จะมีการเอาปลาไปแลกข้าวกับเสี่ยวที่อาศัยอยู่หมู่บ้านอื่น

เสี่ยวถือเป็นหลักประกันความมั่นคงทางสังคมของไ้บ้าน เพราะเสี่ยวเป็นเสมือนเพื่อนตายคนหนึ่ง ในภาษาถิ่นเรียกว่า "เสี่ยวฮักเสี่ยวแพง" เพราะเสี่ยวจะให้การช่วยเหลือทุกอย่างที่เราขอร้อง

พ่อเทียม ลิงห่งอย นักวิจัยไ้บ้าน บ้านยางงอย เล่าถึงความสำคัญของการมีเสี่ยวว่า "มีเสี่ยวเอาไว้เป็นหมู่ คอยช่วยเหลือกัน เวลาตรกรตกเรือไม่มีเงินจะได้ช่วยเหลือกัน"

๒. เศรษฐกิจการค้าขายวัว-ควายในกลุ่มน้ำสงคราม

นอกจากเศรษฐกิจปลาแล้ว เศรษฐกิจที่สำคัญอีกอย่างของไ้บ้านในชุมชนกลุ่มน้ำสงครามตอนล่างคือการค้าขายวัว-ควาย

เศรษฐกิจการค้าขายวัว-ควาย แบ่งออกเป็น ๒ ยุคคือ ยุคนายฮ้อยและยุคตลาดนัด

ยุคนายฮ้อย

เป็นการค้าวัว-ควายในยุคแรก อยู่ในช่วงประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๔-๒๕๒๕ เป็นยุคที่เรียกว่า "ยุคนายฮ้อย" เพราะมีพ่อค้าวัว-ควายที่เรียกว่า "นายฮ้อย" คุ่มขบวนวัว-ควายไปขายต่างถิ่น

นายฮ้อยเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากผู้ร่วมทางและมีคุณสมบัติพิเศษเป็นผู้มีประสบการณ์ มีวิชาอาคม ใจกล้า ฉลาด ใจกว้าง มีความยุติธรรม รู้ฤกษ์ยามสำหรับการเดินทาง และสามารถนำคณะเดินทางไปด้วยความปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ได้

ไ้ที่บ้านลุ่มน้ำสงครามจะต้อนวัว-ควายไปขายในช่วงฤดูแล้งของทุกปี โดยนำไปขายที่ตลาดล่าง ซึ่งหมายถึงตลาดขายวัวควายแถบจังหวัดสระบุรี นครราชสีมา ปราจีนบุรี และชลบุรี โดยแต่ละพื้นที่จะรวมตัวกันเดินทางไปสมทบกับกลุ่มพื้นที่อื่นๆ แล้วค่อยไปสมทบกับนายฮ้อยที่จังหวัดกาฬสินธุ์

เส้นทางการต้อนวัว-ควายไปขายเริ่มต้นจากอำเภอศรีสงครามไปรวมตัวกันที่สามแยกอำเภออากาศอำนวย จากนั้นเดินทางต่อผ่านอำเภอพรรณานิคม-อำเภอสว่างแดนดิน-อำเภอวาริชภูมิ-อำเภอไชยวาลัย จังหวัดอุดรธานี-จังหวัดขอนแก่น-จังหวัดนครราชสีมา-อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี-อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก-จังหวัดปราจีนบุรี และสิ้นสุดที่อำเภอพนสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นตลาดนัดสุดท้ายที่มีพ่อค้าคนกลางจำนวนมากมาจากทั่วประเทศ ใช้เวลาเดินทางทั้งหมดประมาณ ๓ เดือน

ในระหว่างทางที่ต้อน วัว-ควายไปขายนั้น อาจมีการซื้อขายไปด้วยตามความเหมาะสมขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของนายฮ้อย

การต้อนวัว-ควายไปขายแต่ละครั้ง มีเจ้าของรวมกันหลายคน แต่ละคนมีวัว-ควายประมาณ ๑๒ ตัว เมื่อต้อนไปรวมกับบ้านอื่นๆ แต่ละขบวนจะมีวัว-ควายประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ ตัว

ในการต้อนวัว-ควายไปขายนั้นจะคัดเอาแต่ตัวผู้เนื่องจากต้องเดินทางไกล อีกทั้งแถบภูพานการเดินทางยากลำบาก ส่วนตัวเมียจะนิยมเลี้ยงไว้เป็นแม่พันธุ์

ปกตินายฮ้อยจะมีรายได้จาก ๓ ทางคือ การขายวัว-ควายของตนเองหรือที่ซื้อมาประมาณ ๒๐-๓๐ ตัว ค่าตอบแทนจากการเป็นผู้นำการต้อนวัว-ควาย และอาจได้รับค่าตอบแทนเล็กน้อยจากพ่อค้า แม่ค้า และร้านทอง เนื่องจากการขายวัว-ควายได้เงินแล้ว ผู้ร่วมคณะจะซื้อของจากร้านที่นายฮ้อยแนะนำ ร้านค้าเหล่านี้ก็จะให้ค่าตอบแทนเป็นสินน้ำใจแก่นายฮ้อยในรูปแบบต่างๆ

ระบบนายฮ้อยได้สูญหายไปเนื่องจากทางราชการได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับการซื้อขายวัว-ควายเข้มงวดมากขึ้น และการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้นทำให้มีพ่อค้าคนกลางเข้ามาซื้อวัว-ควายในหมู่บ้านมากขึ้น

ยุคตลาดนัด

เริ่มตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นมา เมื่อการค้าขายวัว-ควาย ได้เปลี่ยนเป็นพ่อค้าคนกลางนำรถมารับซื้อวัว-ควายถึงในหมู่บ้าน เพื่อนำไปขายต่อ และค่อยพัฒนารูปแบบไปเรื่อยๆ จนเข้าสู่ระบบนายหน้า โดยให้หมู่บ้านที่มีความคล่องแคล่วเป็นนายหน้าในการติดต่อซื้อขายระหว่างพ่อค้ากับผู้เลี้ยงวัว-ควาย จากนั้นพ่อค้าคนกลางจะนำรถมาบรรทุกวัว-ควายในหมู่บ้านที่นายหน้าติดต่อไว้แล้วไปขายที่ตลาดนัด

ตลาดนัดที่ใหญ่ที่สุดคือ ตลาดนัดบ้านดอนทอย อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร เนื่องจากตั้งขึ้นมานานและเป็นที่รู้จักของไต้หวัน ในละแวกนี้ ตลาดนัดวัว-ควาย ที่สำคัญรองลงมา ได้แก่ ตลาดนัดบ้านกุสุมาลย์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ตลาดนัดบ้านนาคอย อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ตลาดนัดบ้านพะทาย อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ตลาดนัดบ้านดอนกลาง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม ตลาดนัดบ้านนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม และตลาดนัดบ้านนาพะชัย อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

พ่อค้าจะซื้อวัว-ควายไปขายตามตลาดนัดเหล่านี้หมุนเวียนกันไป เช่น ตลาดนัดบ้านดอนทอย อำเภอกุสุมาลย์ จะซื้อขายวัว-ควายในวันพุธ ตลาดนัดบ้านพะทาย จะทำการซื้อขายวัว-ควายกันในวันศุกร์ และการซื้อขายวัว-ควายจะหยุดวันเสาร์-อาทิตย์

นอกจากนั้น ให้ผู้เลี้ยงบางคนสามารถนำวัว-ควายไปขายยังตลาดนัดใกล้บ้านด้วยตนเองได้ อย่างไรก็ตาม ไต้หวันก็นิยมขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อในหมู่บ้านเนื่องจากสะดวกสบายกว่าและไม่ต้องเสียค่าขนส่ง

๓. เศรษฐกิจผลผลิตจากป้าทาม

ในปัจจุบัน เศรษฐกิจของชุมชนในกลุ่มน้ำสงครามนอกจากปลาสด ปลาแปรรูป และวัว-ควายแล้ว ผลผลิตจากป้าบุงป้าทามยังมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ นับเฉพาะพรรณพืชในป้าทาม มีพรรณพืชถึง ๖๑ ชนิด

ตลาด : ไทบ้านน้ำพลผลิตจากป่าทุ่งป่าทามบายที่ตลาดตัวอำเภอศรีสงคราม

ที่ไทบ้านถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถเก็บมาขายเป็นรายได้ของครอบครัว (ดูรายละเอียดในเรื่องพรรณพืช) นอกจากนี้ ยังมีสัตว์น้ำจากป่าทามที่ไม่ใช่ปลา อีกหลายชนิดที่เป็นที่มาของรายได้ทางเศรษฐกิจ

งานวิจัยไทบ้านในส่วนนี้จะยกตัวอย่างผลผลิตจากป่าทาม ๓ ชนิด ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของชุมชน คือ หน่อกะชะ เห็ดผึ้งทาม และหอยทราย

หน่อกะชะ

ป่าบุงป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีป่าไผ่ชะขึ้นกระจายทั่วไปตามระบบนิเวศย่อยนับจากปากแม่น้ำไปจนถึงตอนกลางของแม่น้ำสงครามเป็นระยะทางประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ ๕๐๐,๐๐๐-๖๐๐,๐๐๐ ไร่ จึงถือได้ว่าป่าบุงป่าทามลุ่มน้ำสงครามมีระบบนิเวศหลักคือ ระบบนิเวศแบบ "ป่าไผ่ชะ" ที่ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำโขง

ไผ่บ้านแบ่งไผ่ชะออกเป็น ๒ ชนิด คือ **ไผ่ชะธรรมดา** กับ **ไผ่ชะพุงหมู** ไผ่ชะพุงหมูจะมีใบใหญ่กว่าไผ่ชะธรรมดา ไผ่ชะทั้ง ๒ ชนิดนี้ทนต่อสภาพน้ำท่วมได้นานถึง ๔ เดือน

นักวิจัยไผ่บ้านอธิบายว่า ทุกหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำสงครามตอนล่างจะมีอาหารหลักคือปลา รองลงมาคือหน่อไผ่ชะสำหรับทำอาหารทุกฤดูกาล โดยไผ่บ้านแปรรูปหน่อไผ่ชะเป็น หน่อไม้ส้ม หน่อไม้อัดบีบ เก็บไว้

นอกจากนั้น ไผ่บ้านยังนำหน่อชะแปรรูปไปขายเองทั้งในหมู่บ้านและตลาดสด หรือขายให้กับพ่อค้าจากจังหวัดสกลนคร อุตรดิตถ์ และนครพนมที่เข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน

ราคาขายหน่อชะจะขึ้นอยู่กับประเภทของหน่อ หน่อสดกิโลกรัมละ ๓-๔ บาท หน่อเผากิโลกรัมละ ๕-๖ บาท หน่อส้มกิโลกรัมละ ๕-๑๕ บาท ส่วนหน่ออัดบีบราคา ๑๕๐ บาท/ปี๊บ ในแต่ละปีไผ่บ้านสามารถทำหน่อไม้อัดบีบได้ถึงครอบครัวละ ๑๐-๑๐๐ ปี๊บ

นอกจากหน่อชะจะมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชุมชนในลุ่มน้ำสงครามตอนล่างแล้ว ในช่วงฝนเริ่มตกใหม่และช่วงหน้าน้ำหลาก ยังมีชาวบ้านจากจังหวัดสกลนคร อุตรดิตถ์ ขอนแก่น และกาฬสินธุ์ เหมารถลงมาหาหน่อชะตามป่าทามเพื่อนำไปขายด้วย

เห็ดฟังกาม : wawลิตจากป่าทามที่สร้างรายไต้ปลงเป็นหน้บของโกบ้านบางครอมครว้

เห็ดฟังกาม

เห็ดฟังกามสามารถพบไต้ตามป่าบุงป่าทามเท่านั้น เห็ดฟังกามจะเกิดประมาณต้นฤดูฝนจนถึงช่วงน้ำท่วมป่าทาม บริเวณที่เห็ดฟังกามเกิดต้องมีความอุดมสมบรูณ์ มีความชุ่มชื้นของดินสูง และมีไต้ไม้กิ่งไม้แห้งผุตามโคนต้นไม้และริมฝั่งแม่น้ำ

ไต้บ้านจะนำเห็ดฟังกามมาแกง ก้อย และนึ่ง แกงเห็ดฟังกามจะมีรสชาติอร่อยมาก จนไต้บ้านกล่าวกันว่าใครมาน้ำสงครามแล้วไต้กินแกงเห็ดฟังกามแสดงว่ายังไต้ถึงป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

การเก็บเห็ดฟังกามนั้น ไต้บ้านจะห่อข้าวแล้วเดินทางลงไต้ป่าบุงป่าทามตั้งแต่อนตี ๔ และช่วงหัวค่ำ มีอุปกรณ์ คือ เสียม มีด ตะกร้า ไฟแบตเตอรี่สำหรับส่องหาเห็ดฟังกาม แต่ก็มีไต้บ้านบางคนลงไต้เก็บตอนกลางวัน

ไต้บ้านแต่ละคนจะมีพื้นที่เก็บเห็ดฟังกามเฉพาะของตนเอง ผู้อื่นไต้ไม่สามารถรู้ไต้ เนื่องจากมีการสืบทอดมากันตามเครือญาติ หากพบพื้นที่ใหม่หาเห็ดฟังกาม

เกิดใหม่ก็จะปกปิดไว้เป็นความลับ คนนอกชุมชนจึงไม่ค่อยเข้ามาหาเก็บ
เห็ดผึ้งทามเพราะไม่รู้จักพื้นที่เกิดของเห็ด

ในช่วงเห็ดผึ้งทามออก ไทบ้านคนหนึ่งสามารถเก็บเห็ดผึ้งทามขายได้เงิน
วันละ ๒๐๐-๓๐๐ บาท ปีหนึ่งๆ บางครอบครัวเก็บแต่เห็ดผึ้งทามขายอย่างเดียว
ได้เงินเกือบสองหมื่นบาท โดยขายให้กับคนในหมู่บ้านหรือแม่ค้าในหมู่บ้าน
แม่ค้าจากตัวอำเภอเข้ามาซื้อถึงบ้านเพื่อนำไปขายที่ตลาดตัวอำเภออีกต่อ ไทบ้าน
บางคนนำเห็ดผึ้งทามไปขายที่ตลาดตัวอำเภอด้วยตัวเอง

ช่วงเห็ดออกใหม่ๆ ราคาจะสูงถึงกิโลกรัมละ ๖๐-๙๐ บาท แต่ถ้ามี
ปริมาณมาก ราคาจะลดเหลือราคา กิโลกรัมละ ๒๕-๓๐ บาท

หอยทราย

หอยทรายมีขนาดใหญ่กว่านิ้วก้อยเพียงเล็กน้อย เปลือกสีเขียวซีม้อ่อนๆ
พบเฉพาะระบบนิเวศหาดทรายในแม่น้ำสงครามที่น้ำสะอาดและไหลตลอดทั้งปี
พ่อเฉลียว เกษมสินธุ์ นักวิจัยไทบ้าน บ้านท่าบ่อ เล่าว่า "บริเวณไหนที่
พบหอยทรายแสดงว่าคุณภาพน้ำบริเวณพื้นที่แถบนั้นจะสะอาดมาก ถึงกับคนตก
มากินได้"

หอยทรายจะเกิดตลอดทั้งปี ในฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก หอยทรายจะอาศัย
อยู่ที่ริมตลิ่งแม่น้ำสงคราม หลังจากน้ำในแม่น้ำสงครามลดลง หอยทรายจะอพยพ
จากตลิ่งลงมาอยู่ที่หาดทราย

ไทบ้านจะเก็บหอยทรายในช่วงน้ำลดราวเดือนธันวาคมจนถึงเดือนเมษายน
เมื่อถึงช่วงนี้ บริเวณหาดทรายแม่น้ำสงครามจะมีไทบ้านจากหลายหมู่บ้านนำ
"คราดหอยทราย" มาตักหอยทรายจำนวนมาก

การหาหอยทรายนั้นจะเดินทางไปเป็นครอบครัวอย่างต่ำ ๒ คน เพราะต้อง
แบ่งหน้าที่กันคือคนตักหอยทรายและคนจุ่มหอยทราย

ก่อนนำมาบริโภคหรือขายต้องจุ่มเอาแต่ตัวของหอยทรายออกมาแช่น้ำไว้
และนำตัวหอยทรายที่ได้ไปคั้นเกลือไว้ แล้วล้างให้สะอาดและต้มสุก

ไ้ที่บ้านนิยมนำหอยทรายมาทำ "ก๊วย" ความอร่อยของก๊วยหอยทรายทำให้ก๊วยหอยทรายเป็นเมนูจานหลักของแม่ค้าสงครามในฤดูแล้ง นอกจากนี้ยังสามารถทำผัดเผ็ดหอยทรายหรือต้มจิ้มน้ำพริกได้อีก

หอยทรายจะขายได้ ๒ ลักษณะคือ หอยทั้งเปลือกราคา กิโลกรัมละ ๕-๑๐ บาท จิ้มเอาตัวออกมาราคา กิโลกรัมละ ๑๐๐-๑๒๐ บาท

ครอบครัวที่หาหอยทรายจะให้ลูกเดินขายในหมู่บ้านโดยทำเป็นกองๆ ละ ๑๐ บาท นอกจากนั้นยังมีแม่ค้าในหมู่บ้านและแม่ค้าจากอำเภอมาจับซื้อหอยทรายไปขายที่ตลาด เมื่อใกล้ช่วงเทศกาล แม่ค้าต้องมาสั่งหอยทรายเพิ่มเป็นกรณีพิเศษ เพราะหอยทรายจะขายดีมาก ทำให้ครอบครัวหนึ่งสามารถเก็บหอยทรายขายอย่างเดียวได้เงินถึงวันละ ๒๐๐-๓๐๐ บาท

ไ้ที่บ้านเล่าว่า ช่วงเทศกาลสงกรานต์มีผู้คนหาหอยทรายมากที่สุดเพราะมีทั้งไ้ที่บ้านที่หาขายตลาดประจำ แม่ค้ามาทำอาหารขายในบริเวณหาดทราย แม้แต่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเล่นน้ำ มากินข้าวปากี๊ยังหาหอยทรายทำเป็นอาหารที่ยัง

ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ

ประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อของคนในชุมชนลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ บุญประเพณีตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ และพิธีกรรมตามความเชื่อเฉพาะถิ่น

๑. บุญประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่

บุญประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นงานบุญประเพณีที่สืบทอดกันมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามที่บ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่างก็ไม่ได้จัดงานบุญประเพณีครบทั้งหมด อาจเนื่องมาจากการผลิิตของคนลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง เกี่ยวข้องกับการจับปลาเป็นหลัก งานพิธีกรรมจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องปลา งานบุญประเพณีตามฮีตสิบสองในลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีดังนี้

บุญพระเวส สมัยก่อนพิธีกรรมในบุญพระเวสทำกัน ๑-๒ วัน และที่บ้านจะจัดทำตุงขึ้นรอบๆ วัด เพื่อเป็นที่ต้อนรับแขกต่างบ้าน มีพิธีกรรมทางศาสนา

บุญข้าวจี เป็นงานประเพณีการทำข้าวจีลงไปถวายพระที่วัดตอนเช้า

บุญออกพรรษา บ้านท่าบ่อจะมีการไหลเรือไฟจากหาดกุดโง้งมาจนถึงท่าวัด และประเพณีแข่งเรือออกพรรษาจัดที่ทำน้ำตัวอำเภอศรีสงคราม

บุญกฐิน จะตั้งกองกฐินที่วัด หรือบางครั้งลูกหลานของคนในหมู่บ้านที่ออกไปทำงานแถวภาคกลางนำกฐินมาทอดถวายในหมู่บ้าน

พิธีเลี้ยงปู่ตา เป็นพิธีที่ไทบ้านให้ความสำคัญมาก ถึงแม้ว่าในช่วงนั้นเป็นช่วงที่ต้องจากบ้านไม่ว่าจะกรณีใดๆ ก็ตาม แต่ไทบ้านจะต้องกลับมาเลี้ยงปู่ตาพร้อมหน้าพร้อมตากัน ยกเว้นกรณีที่ต้องไปทำงานต่างประเทศมาไม่ได้ ญาติพี่น้องที่อยู่ร่วมกิจกรรมก็จะขอให้ปู่ตาช่วยยกบักขี้ริ้วฯ บางคนส่งเงินมาเพื่อจะให้ญาติพี่น้องซื้ออาหารนำมาเช่น ไหว้ก๋มมี พิธีเลี้ยงปู่ตามี ๒ พิธีคือ

เลี้ยงลง เป็นการทำก่อนการทำนา ในการประกอบพิธีกรรม เฒ่าจู้ซึ่งเป็นผู้ที่ไทบ้านให้การเคารพนับถือเป็นคนเลือกวันทำพิธี คือจะเลือกเอาวันพุธ เดือน ๖ และต้องเป็นวันคี่ (ข้างแรมคี่หรือข้างขึ้นคี่) เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่ควรทำพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธีกรรมมี เต่า ๑ คู่ เหล้า ๒ ขวด บุหรี่ ๒ กอก คำหมาก ๒ คำ และขัน ๕

บุญกฐิน : บุญตามอัตถีสถสองที่ต้องจัดภายในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ - ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

เสียงพู่ตา : พิธีกรรมที่กำบ้านกำปิล: ๒ ครั้ง คือ เสียงลงในเดือน ๖ และเสียงขึ้นในเดือน ๑๒ เพื่อให้พู่ตาเพื่อเมืองช่วยรักษาลูกบ้านให้อยู่ดีมีอายุ

ก่อนวันเลี้ยงพู่ตา ไทบ้านจะรวบรวมเงินคร่าวเดือนละ ๑๐ บาทเพื่อซื้อสิ่งของที่จำเป็นในการประกอบพิธีกรรม ไทบ้านรวมตัวกันตอนเช้าตรู่ของวันประกอบพิธีกรรมและเดินทางไปยังดอนพู่ตา แต่ละคนจะต้องนำเทียน ๑ คู่ไปด้วย ถ้าคร่าวเดือนใดไม่ไปร่วมพิธีกรรมจะต้องฝากเทียน ๑ คู่ไปกับเพื่อนบ้าน เฒ่าจ้ำจะเป็นคนกล่าวนำ “มีอันนี้เป็นมือสันทวันดี ได้เลี้ยงได้เกื้อพู่ตาฮอดมือฮอดยามไปไม้บ่ให้ตก ขนบกบ่ให้หล่น ให้รักษาลูกหลานบ้านเมืองอยู่ดีมีเฮง บ่ให้ถือคักดีเห็นหา บ่ให้สาผู้ถ่อยเขาเกิดใหม่ใหญ่ลุน บักฮืด บักคอง”

หลังจากนั้นไทบ้านจะทำการเสี่ยงทายว่าปีนี้ฝนฟ้าอุดมสมบูรณ์หรือไม่ เฒ่าจ้ำจะเป็นคนทำพิธีโดยหักไม้ยาวประมาณ ๑ วา แล้วอธิษฐานต่อหน้าศาลพู่ตาว่า ถ้าปีนี้ฝนฟ้าข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ขอให้ไม้นี้ยาวขึ้น แต่ถ้าปีนี้ฝนฟ้าไม่ดี ขอให้ไม้อันนี้มีความยาวลดลง แล้วจึงฟาดไม้ลงกับพื้นดิน ๓ ครั้ง หลังจากนั้นจึงนำไม้มาวัดอีกครึ่งหนึ่งถ้าไม้ยาวขึ้นแสดงว่า ปีนี้ฝนฟ้าดี ถ้าไม้สั้นลงแสดงว่าปีนี้ฝนฟ้าไม่ดี เสร็จแล้วนำเครื่องประกอบพิธีถวายแด่พู่ตา และมารับประทานอาหารร่วมกัน

เลี้ยงขึ้น เป็นการเลี้ยงพู่ตาหลังเกี่ยวข้าวเสร็จ เฒ่าจ้ำจะเป็นคนเลือกวันทำพิธีกรรมเช่นกัน เลือกเอาวันพุธ เดือน ๑๒ พิธีการต่างๆ คล้ายกันกับการเลี้ยงลง ที่แตกต่างกันคือ เลี้ยงลงจะใช้เต่าเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม

แต่การเลี้ยงขึ้นจะใช้ไก่ที่ต้มสุก ๒ ตัวแทน

บุญข้าวประดับดิน ไทบ้านจัดขึ้นเพื่อเป็นการทำบุญให้ผีบรรพบุรุษเมื่อได้รับส่วนบุญแล้วให้ไปเกิด และผีตาแฮกให้ดูแลไร่นาให้ได้ผลผลิตมาก จะจัดขึ้นในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ ของทุกปี ก่อนถึงวันงาน ไทบ้านจะเตรียมข้าวปลาอาหาร ผลไม้ พืชผักต่างๆ รวมถึงท่อข้าวต้ม ท่อขนมเทียน ในรุ่งเช้าของวันงาน ไทบ้านจะนำสิ่งทีเตรียมไว้มาท่อรวมกันเป็นท่อเดียว แล้วนำไปถวายพระประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

บุญข้าวสาก จัดขึ้นเพื่อเป็นการทำบุญให้ผีบรรพบุรุษและเป็นการเลี้ยงผีตาแฮก ในที่นาของตนเองอีกครั้งหนึ่ง จัดในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ ของทุกปี ก่อนถึงวันงาน ไทบ้านจะเตรียมข้าวปลาอาหาร ข้าวต้มมัด พืชผักต่างๆ รวมถึง ปลาแดก พริก มะเขือ เกลือ และผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว ในวันรุ่งเช้า ไทบ้านจะนำของทีเตรียมไว้มาท่อเป็นข้าวสาก ข้าวสาก ๑ พวงจะมี ๒ ท่อ ท่อข้าวปลาอาหาร และท่อปลาแดก เกลือ พริก และผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว เช่น มะขามหมากแขว มะยม ฯลฯ ไทบ้านเชื่อว่าในขณะนั้นเป็นช่วงที่ข้าวกำลังตั้งท้อง ข้าวคงเหมือนกับ คนท้องที่ต้องการกิน กินผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว นำข้าวสาก ๒ ท่อนี้เย็บติดกัน ทำประมาณ ๒-๓ พวง แล้วแต่ว่าใครมีที่นาที่หรือบางคนก็ทำเพื่อคนอื่นด้วย

เมื่อท่อแล้วก็นำไปถวายพระที่วัด พระทำพิธีเสร็จแล้วจะมีการแลกเปลี่ยนข้าวสากกันเพื่อนำไปห้อยไว้บริเวณที่นา บางคนอยากให้มีผลไม้มันที่บ้านดก เช่น มะพร้าว มะละกอ มะม่วง ฯลฯ ก็จะทำข้าวสากไปห้อยไว้ตามต้นไม้ต้นนั้น

๒. พิธีกรรมความเชื่อเฉพาะท้องถิ่น

ไทบ้านมีพิธีกรรมและความเชื่อเฉพาะถิ่นส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำ การผลิต และการเคารพต่อธรรมชาติ พิธีกรรมตามความเชื่อเหล่านี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและวิธีการเข้าไปใช้ทรัพยากรและการอยู่รวมกลุ่มกันเป็นสังคมของคนลุ่มน้ำสงคราม มีรายละเอียดดังนี้

๑) พิธีกรรมทั่วไป

การเบี่ยงฤกษ์ยาม

ในอดีตประมาณ ๕๐ ปีที่แล้ว การเบี่ยงหรือดูฤกษ์ยามของไต้หวันลุ่มน้ำสงครามตอนล่างถูกนำมาใช้ปฏิบัติก่อนการทำกิจกรรมใดๆ เชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลและความสำเร็จแก่ตนเอง ดังเช่น ไต้หวันปากยามักดูฤกษ์ยามก่อนทำเครื่องมือและการออกเรือจับปลา บางคนหากไม่ดูฤกษ์ยามก่อนออกทำงานจะมีความรู้สึกไม่สบายใจ ฤกษ์ยามที่ไต้หวันปากยามนิยมใช้คือ ฤกษ์ยามตามอุบากอง ซึ่งเป็นฤกษ์ยามที่ใช้กันทั่วไปในทางภาคอีสาน

ไต้หวันที่มีอาชีพจับปลา มักดูฤกษ์ยามก่อนการทำเครื่องมือจับปลาและการออกเรือหาปลา สำหรับเครื่องมือจับปลานั้นนิยมการดูฤกษ์ยามกับการทำเครื่องมือจับปลาที่มีขนาดใหญ่ เช่น โตง กัด สะดุ้งใหญ่ ฤกษ์ยามที่ไต้หวันนิยมคือ วันอังคารเช้าและเที่ยง ซึ่งถือว่าตกเลขสี่ศูนย์เป็นยามดี

สำหรับการดูฤกษ์ยามก่อนการออกเรือจับปลา ไต้หวันมักจะเลือกวันในปฏิทินยามอุบากองที่ตรงกับสี่ศูนย์ คือ วันอาทิตย์ช่วงเช้า วันจันทร์ช่วงสาย วันอังคารช่วงเที่ยง วันพุธช่วงบ่าย วันพฤหัสบดีช่วงเย็น วันศุกร์ช่วงเช้า และวันเสาร์ช่วงสาย

หากวันใดตรงกับกากบาท ไต้หวันไม่นิยมออกเรือจับปลาเพราะถือว่าเป็นวันอัปรีกษ์ การดูฤกษ์ยามเป็นสิ่งที่ไต้หวันยึดถือเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ไม่ว่าวันนั้นจะได้ปลาหรือไม่ ถ้าได้ดูฤกษ์ก่อนออกเรือแล้วก็จะถือว่าวันนี้เราได้ดีที่สุดแล้ว

ในปัจจุบัน การดูฤกษ์ยามยังคงดำรงอยู่ในไต้หวันบางกลุ่ม แต่ไม่เป็นที่แพร่หลายเหมือนกับอดีตที่ผ่านมา บางกลุ่มยังคงสืบทอดความเชื่อโดยให้เหตุผลว่าหากันมาตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่แล้ว ถ้าไม่ทำก็รู้สึกไม่สบายใจ

การบะ

การบะคือการบนบานเพื่อร้องขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไต้หวันในแต่ละหมู่บ้านเคารพมีอยู่ ๒ สิ่งด้วยกัน คือ “เจ้าบ้าน” ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลภายในบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งก็คือ “ปู่ตา” และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลอยู่ตามต่างๆ

เช่น ห้วย หนอง ไ้ไรนา เรียกว่า “เจ้าที่” บางบ้านก็จะนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับความเชื่อของชุมชนนั้น เช่น บ้านปากยามนับถือ “เจ้าพ่อผ้าขาว เจ้าพ่อผ้าแดง” ซึ่งเป็นเสาหลักที่ผูกผ้าแดงอยู่ในวัด

เรื่องที่ไทบ้านบนบานต่อเจ้าบ้านมักจะเป็นเรื่องของการเดินทาง เช่น ลูกหลานจะเดินทางไปทำงานต่างถิ่นก็ขอพรให้เจ้าบ้านคุ้มครอง ขอให้เดินทางปลอดภัย การขอให้เจ้าบ้านช่วยดลบันดาลให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน การบะกับเจ้าบ้านจะใช้ข้าวหนึ่งปั้น พาทวน (ข้าวใส่น้ำตาล) และน้ำส้ม เป็นเครื่องเซ่น จากนั้นก็อธิษฐานขอสิ่งที่ต้องการจากเจ้าบ้าน

ส่วนการบนเจ้าที่จะขอให้ปกป้องและคุ้มครองภายในบริเวณสถานที่นั้นๆ ซึ่งไทบ้านมักจะบนบานในเรื่องของการทำมาหากิน เช่น การออกเรือหาปลา การวางเครื่องมือประมงตามลำน้ำ การทำไร่ นา ฯลฯ การบะกับเจ้าที่จะใช้คำหมาก กอกยา เหล้า ดอกไม้ ธูป และเทียน ๑ คู่ เป็นเครื่องเซ่น จากนั้นจะบะด้วยคำพูด ดังเช่น วันนี้ลูกหลานมาหาปลาแถวนี้ ขอให้หาปลาได้ หรือ วันนี้ลูกมาขอปลาพอยู่พอกิน ขอให้ไซคให้หมาน

หลังจากหาปลาแล้ว ไม่ว่าจะได้ปลามากน้อยเพียงใดจะต้องมีพิธีกรรมเลี้ยงแก่นบนต่อเจ้าที่ โดยมีการบั้งปลาว่าปลาสาว พาทวน คำหมาก กอกยา เทียน และดอกไม้ ๑ คู่ เหล้า ๑ ขวด น้ำ ๑ ขวด และสร้างธูป ๑ หลัง ให้แก่เจ้าที่ธูปมักจะสร้างบริเวณบนตลิ่ง การแก่นบนจะเป็นเวลาใดก็ได้ แต่มักจะเป็นวันพุธเช้า เพราะเชื่อกันว่าถ้าเป็นช่วงสายเจ้าธรณีหรือผีอื่นก็จะไม่ได้กินของที่ถวาย

การบวงสรวงศาลเจ้าปู่คำแดง

เป็นพิธีกรรมของไทบ้านบ้านท่าบ่อที่ทำพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อคำแดงซึ่งตั้งไว้ในเขตป่าทามริมแม่น้ำสงคราม ไ้บ้านในชุมชนเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาคนทีลงไปหาปลา เลี้ยงวัว-ควาย หาหน่อไม้ เก็บเห็ด ปัจจุบันพิธีนี้จัดขึ้นในวันที่ ๑ มกราคมของทุกปี

๒) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการหาปลา

พิธีกรรมเกี่ยวกับการจับปลาบึก

ไทบ้านมีความเชื่อว่าปลาบึกเดินทางจากถ้ำใต้น้ำ ใต้เมืองบาดาล ในแต่ละปี ปลาบึกจะเดินทางขึ้นมาตามแม่น้ำเพียงไม่กี่ตัว และตลอดระยะเวลาการเดินทางของปลาบึกมีผีหรือเจ้าของคุ่มครองอยู่ ทั้งก่อนจับและหลังจับปลาบึกจึงต้องทำพิธีขอขมาต่อผีที่คุ่มครองปลาบึก

การบะก่อนจับปลาบึก ก่อนที่คนหาปลาบึก ผู้อาวุโสที่สุดจะต้องพากันกลุ่มคนหาปลาบึกนำขัน ๕ มีเทียน ๕ คู่ ดอกไม้ ๕ คู่ มาวางไว้ริมฝั่งน้ำ บริเวณที่วางเครื่องมือจับปลาบึก จากนั้นผู้อาวุโสจะกล่าวนำ ดังต่อไปนี้ “มีอันนี้ลูกหลานมาขอดอกขอดวง แม่นทุกขัยากปากหมองแท้ขอให้ลูกหลานได้ปลาตัวใหญ่ๆ ถ้าแม่นได้แล้วลูกหลานสิมาเลี้ยงมาเกื้อ มีดอกไม้ รูปเทียน คำหมาก กอกยา เหล้าไห ไก่ตัว” เมื่อบะเสร็จแล้วจึงเริ่มต้นการจับปลาบึก

แก้บะหลังจับปลาบึก เมื่อไทบ้านจับปลาบึกได้จะต้องทำพิธีเลี้ยงแก้บะทุกครั้งเพื่อขอบคุณผีหรือเจ้าของปลาบึกที่ได้ส่งปลาบึกมาให้ ถ้าจับปลาบึกได้แล้วไม่ทำพิธีเลี้ยงแก้บะ ไทบ้านเชื่อว่าผีหรือเจ้าที่คุ่มครองปลาบึกจะมาทำให้คนในครอบครัวของกลุ่มคนที่จับปลาบึกให้เจ็บป่วยหรือมีเรื่องราวที่ไม่คาดคิดเกิดขึ้นและจะหาปลาในปีนั้นไม่ได้ตลอดทั้งปี

สำหรับสถานที่เลี้ยงแก้บะนั้น กลุ่มคนที่จับปลาบึกได้สามารถเลือกสถานที่บะในตอนแรกหรือสถานที่จับปลาบึกได้ โดยจะต้องเลือกเพียงพื้นที่เดียวเท่านั้น และกลุ่มคนที่จับปลาบึกทุกคนจะต้องเข้าร่วมพิธีด้วย

การเลี้ยงแก้บะจะต้องทำตามทีบะไว้ในตอนแรก เช่น บะเหล้าไห ไก่ตัว จะต้องนำเหล้า ๑ ไห (ขวด) ไก่ต้มสุก ๑ ตัว พร้อมทั้งดอกไม้ รูป เทียน ของหวาน กอกยาและคำหมาก

เมื่อเตรียมเครื่องแก้บะเสร็จ คนที่กล่าวนำตอนบะก่อนลงหาปลาบึกจะพากล่าวนำอีกครั้ง ดังนี้ “ปู่เอ๊ย ลูกหลานมาเลี้ยงมาเกื้อแล้วมากินเด้อ กินอ้อมแล้วขอให้ลูกหลานรวมทั้งคนในครอบครัวอยู่ดีมีเฮง”

หลังจากทำพิธีเสร็จจะวางเครื่องแกะปะไว้บริเวณนั้นเลย สำหรับไก่ต้มและเหล้าจะแบ่งไว้เพียงเล็กน้อย ส่วนที่เหลือกลุ่มคนที่มาร่วมพิธีต้องกินให้หมด

ถ้าหากจับปลาบึกไม่ได้ กลุ่มคนจับปลาบึกจะเลือกเลี้ยงหรือไม่เลี้ยงก็ได้ เพราะเชื่อว่าโชคไม่ดี ผีหรือเจ้าไม่ต้องการให้ปลาบึก

ไต้หวันยังเชื่อว่า ถ้าจับปลาบึกได้ขนาดเกิน ๑๐๐ กิโลกรัมขึ้นไป ในปีนั้นต้องหยุดหาปลาบึกทันที เพราะเชื่อว่าผีหรือเจ้าของปลาบึกจะไม่ให้ปลาบึกกับคนที่เคยจับปลาบึกในปีนั้นอีก

พิธีกรรมเกี่ยวกับการจับปลาขนาดใหญ่อื่นๆ

นอกจากปลาบึกแล้ว ยังมีปลาอีก ๔ ชนิด ได้แก่ ปลาชวย ปลากะมัน ปลาคุณ และปลาเลิม ที่ไต้หวันเชื่อว่าเมื่อจับได้จะต้องทำพิธีเช่นเดียวกับปลาบึก แต่ปลาเหล่านั้นจะต้องมีขนาดตั้งแต่ ๒๐ กิโลกรัมขึ้นไป

การทำบุญให้ปลา

การทำบุญให้ปลาเป็นความเชื่อของไต้หวันที่จับปลาในแม่น้ำส่งครามมาช้านาน ทำหลังจากที่มีการจับปลาแล้วระยะหนึ่ง ไต้หวันเชื่อกันว่าการจับปลานั้นเป็นบาปกรรมอย่างหนึ่ง เนื่องจากมีการฆ่าปลาไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงควรจะทำบุญเพื่อขอโทษกรรมแก่ปลาที่ไต้หวันได้ฆ่าไปแล้วเพื่อให้เกิดความสบายใจ

การทำบุญให้ปลานั้น ไต้หวันสามารถทำพิธีกรรมได้เองโดยไม่ต้องอาศัยเฒ่าจ๋า ส่วนมากไต้หวันมักทำบุญให้ปลาในวันพระหรือตามแต่โอกาสสะดวก หากเป็นการทำบุญในวันพระก็จะตักบาตรและอุทิศส่วนกุศลไปให้ปลา แล้วเอ่ยคำขอขมาต่อปลา เช่น “ให้มาอยู่มากิน ลูกหลานมาเลี้ยงแล้ว อย่าได้เป็นบาปเป็นกรรม”

พิธีกรรมเมื่อลงกั๊ด

ลงกั๊ดเป็นการหาปลาแบบหนึ่ง เมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมา กั๊ดจะเป็นแบบกั๊ดตาดเจียด แผ่นตาดยาวประมาณ ๑๐ เมตร กั๊ดหนึ่งจะใช้ประมาณ ๕-๕๐ แผ่น โดยใช้ไม้ไผ่บ้านมาเหลาเป็นริ้ว ใช้เชือกเอ็นถักพานหรือถักเป็นช่องประมาณ ๕ ช่อง แต่ละช่องกว้างประมาณ ๑ เมตร สูงประมาณ ๕-๑๕ เมตร แล้วแต่ระดับน้ำ จากนั้นจะเริ่มลงหลักและตาดเจียด

เมื่อลงหลักเสร็จ จะทำบันไดให้เจ้าที่ คือ นำไม้ไผ่มา ๒ ลำ ทำเป็นขั้นบันไดข้างละ ๕ ขั้น แล้วนำตอกมัดไม้ไผ่ ๒ ลำเข้ากัน เพื่อให้เจ้าที่เจ้าทางได้หาปลาเข้ามาใส่กั๊ด และกล่าวว่า “ช่วยค้ำ ช่วยตั้ง อย่าให้กั๊ดขาด กั๊ดพัง ลูกรู้ได้ทำบันไดให้แล้วให้มาเที่ยวมาเดิน ทางนี้ หาปลาหาปลาใส่กั๊ดให้ลูกแหงนเด้อ”

โสกแหงน : ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องมือหาปลา

เครื่องมือหาปลาแต่ละชนิดมีความเชื่อต่างกัน ในหัวข้อนี้จะอธิบายเฉพาะการสานแหที่มีการ โสกแห ซึ่งทำกันมานานกว่า ๕๐ ปี โดยมีคำพูดดังนี้

แหปลา หมายถึง การพูดเปรียบเทียบกับให้โชคให้หมาปลาพอยู่พอกิน

แหมาเป่า หมายถึง การออกไปหาปลาแล้วไม่ได้ปลา กลับมามือเปล่า

แหเนาชาน หมายถึง การที่ได้ปลาน้อยจะทำอะไรก็ได้ เลยปล่อยให้เนา ทั้งไว้ที่บ้าน

แหไม้คานหัก หมายถึง การที่ได้ปลามากหากกลับมาได้ ปลาน้ำหนักมากทำให้ไม้คานหัก

แหผักเมื่อด หมายถึง การหาปลาได้น้อยถ้าจะแกงต้องไปหาผักมาแกงใส่ถ้วย

แหเลือดแดง หมายถึง การที่ไปหาปลาแล้วอาจจะไปเหยียบตอ เจียงปลาแล้วก็เลือดออก

แหแกงส้ม หมายถึง การที่ได้ปลาน้อยพอจะทำแกงส้มเท่านั้น

แหต้มหัว หมายถึง การที่ได้ปลาน้อยสุดต้องต้มทั้งหัวปลากิน

แหแม่ครัวแ-ดยู่ หมายถึง การได้ปลามากสุด แม่ครัวคั่วปลาจนแ-ดยู่

การแก้เมื่อมีการถ่ายทอดความรู้เรื่องเครื่องมือหาลา

ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องมือหาลา จะมีการสอนกันตัวต่อตัว ในหมู่เพื่อน คนหาลาด้วยกัน หรือญาติ คนที่ได้รับการสอนอาจตอบแทนผู้สอน ด้วยเหล้า ๑ ขวด หรือต้มไก่แล้วเรียกมากินที่บ้าน และเรียกบ้านใกล้เรือนเคียง กันมากินด้วย ไทบ้านเรียกว่า “มาแก้”

๓) พิธีกรรมเกี่ยวกับวัว-ควาย

พิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าแม่ธรณี

ความเชื่อในการเลี้ยงวัว-ควาย ที่คนในลุ่มน้ำสงครามยึดถือปฏิบัติกันมา คือ ความเชื่อเรื่อง “เจ้าแม่ธรณี” ไทบ้านที่เลี้ยงวัว-ควายจะมีการบะเจ้าแม่ธรณี เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข พิธีกรรมหลักจัด ๒ ช่วง คือ เริ่มฤดูทำนาที่วัว-ควายลงไถลงนา เลี้ยงด้วยค้ำหมาก ๒ ค้ำ ยาสูบ ๒ มวน ดอกไม้ ๑ คู่ เทียน ๑ คู่ เพื่อให้เจ้าแม่ธรณีรักษาวัว-ควายที่ทำงาน และหลังฤดูเก็บเกี่ยวที่วัว-ควายทำงานเสร็จ เลี้ยงด้วยพาหวานตามจำนวนที่บ่นไว้

วัว-ควายที่เกิดใหม่ก็มีพิธีกรรม “เอาดินขึ้น ผูกคอวัว-ควายที่เพิ่งเกิดเอาไว้” ซึ่งมีความหมายว่า วัว-ควายตัวนี้มีผู้เลี้ยงแล้ว ไม่ใช่ของคนอื่น หากไม่ทำ ไทบ้านเชื่อว่าเจ้าแม่ธรณีจะเอาวัว-ควายที่เพิ่งเกิดนี้ไปซ่อนไว้เนป่า ผู้เลี้ยงไปหากก็จะไม่เจอ และวัว-ควายจะไม่ยอมกลับมาบ้าน

เมื่อวัว-ควายหาย ผู้เลี้ยงต้องบอกกล่าวเจ้าแม่ธรณี ให้เจ้าแม่ธรณีช่วยหาให้ด้วย โดยการนำดอกไม้ ๑ คู่ เทียน ๑ คู่ แล้วเอาพาหวานให้ ๑๐๐-๒๐๐ พา แล้วแต่ผู้เลี้ยงวัว-ควายจะบ่นไว้ เมื่อหาวัว-ควายพบ ผู้ที่ทำการบ่นไว้ก็จะต้องนำพาหวานไปแก้บ่น โดยใส่ใบตองไว้ ๑-๗ ใบ ตามที่บ่นไว้ หากบ่นไว้แล้วไม่ให้นำพาหวานตามนั้น เจ้าแม่ธรณีจะลงโทษผู้ที่บ่น บางคนอาจจะเจ็บป่วย แต่เจ้าแม่ธรณีก็มีการให้ผู้ที่บ่นนั้นแก้ตัว โดยผู้ที่บ่นนั้นต้องเอาพาหวานมาถวายอีกให้ครบ เจ้าแม่ธรณีจึงจะยกโทษให้

พิธีกรรมเกี่ยวกับการซื้อขยว้ว-ควาย

เมื่อมีการขายว้ว-ควาย ผู้เลี้ยงว้ว-ควายก็นำเอาหน้าอบน้ำหอมมาพรมหัวว้ว-ควาย แล้วพูดว่า “เมื่อไปอยู่กับผู้เลี้ยงคนใหม่แล้ว ให้คำให้หน้าคุณหลังผู้ที่เอาไปเลี้ยงให้แพร่พันธุ์ ให้ได้ลูกมากๆ” โดยมีพิธีกรรม คือ ผู้เลี้ยงจะเอาเงินที่ได้จากการขายว้ว-ควายยกขึ้นใส่หัว หลังจากนั้นโยนเงินลงใส่ผ้าขาวมาให้เงินแตกออกจากกัน ผู้เลี้ยงเชื่อว่าเป็นการอวยพรให้กับคนซื้อเพื่อว้ว-ควายจะลูกมากและแพร่พันธุ์เหมือนกับเงินที่แตกออกจากกัน

เมื่อซื้อว้ว-ควายมาจากต่างถิ่น ขากลับผู้ซื้อจะจูงว้ว-ควายให้เดินหน้าไม้ให้ว้ว-ควาย หันหลังกลับไปจนกว่าจะถึงบ้าน โบราณว่าจะทำให้ว้ว-ควายเลี้ยงง่ายและไม่กลับไปหาผู้เลี้ยงคนเดิม และต้องแต่งขันห้า ผ้าชิ้น ๑ ผืน ผ้าแพร ๑ วา และต้องเตรียมน้ำอบน้ำหอมไว้เพื่อพรมหัวว้ว-ควาย หลังจากนั้นก็เอาฝ้ายมาผูกเขาว้ว-ควายไว้ และกล่าวว่า “ให้คำให้คุณ ให้แพร่ให้พิน ให้อยู่ดีมีเฮง ให้อยู่หน้าเจ้าหน้าจอม้า หลังจากนั้นก็นำหน้าอบน้ำหอมพรมหัวว้ว-ควาย”

พิธีสู่ขวัญว้ว-ควาย

การสู่ขวัญว้ว-ควายเป็นประเพณีโบราณที่ไทบ้านยึดถือปฏิบัติกันมา ไทบ้านมีความเชื่อว่าว้ว-ควายเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณแก่คน จะทำในช่วงหลังการเก็บเกี่ยวข้าวประมาณเดือน ๓ ออกใหม่ ๓ คำ ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ พร้อมกับการสู่ขวัญให้คน และสู่ขวัญข้าว เพื่อให้เป็นสิริมงคลให้กับตนเองและสัตว์เลี้ยง

การสู่ขวัญว้ว-ควาย ใช้หน้าอบน้ำหอม พาหวาน พาหวานประกอบด้วยน้ำตาล ข้าว ดอกไม้ ๑ คู่ เทียน ๑ คู่ และหญ้าหรือบางหมู่บ้านใช้เหล้าให้ ไก่ตัวแทนพาหวาน

การสู่ขวัญมีคำพูดดังนี้ “ไช้ประตุเล่า กบปมีฮูปาก นาคบมีหูขี้ มะขามป้อม สุขหวาน แม่มานห้องแวบ ซี้ไก่ไปเป็นน้ำอ้อย”

หากเป็นการสู่ขวัญว้ว-ควายเต็มรูปแบบ ผู้ทำพิธีต้องตั้งนะโม ๓ จบ และกล่าวดังนี้

“ครี ครีมือนี่แมนมือมัน มันให้เจ้ามันกว่าก้อนผาแอน มันให้มันกว่า
แท่นพระจวง พระจันทร์ มันให้เจ้ามันยิ่งกว่าภูเขาไกรลาศ มันให้เจ้ามันกว่าศิลาอาสน์
หินเพชร เอ็ดนาเจ้าอย่าได้ช้า ให้เจ้าตั้งหน้าซื่อไปไวไว เจ้าอย่าได้มีใจโกรธกล้า
หยาบซ้อดสะหวา ซ้อยม๊กเจ้าคือสาวม๊กน่อง ไม้ล่องค่องเตาะต้อยตีไป กูสิแกสิ
ปดมือนี่วันนี้ ซ้อยจิ่งสูซัวญควายเหิงปู้ย่าแลหลานเหลน ตัวโตเชิญหลายให้เจ้าแม่
พื้นเมือหน้า เจ้ากินหญ้าเจ้าอย่าได้เข้าสวน ให้เจ้ามาแต่นาฮอดบ้าน ให้เจ้าอวน
กันมาอยู่ใต้ล่างเสียงเสา บ่อนซ้อยสิผูกเจ้าไว้ ให้เจ้าได้ลูกน้อยอ่อนพอนพันธุ
มือนี่แมนมือสัน วันนี้แมนวันกล้า ซ้อยจิ่งสูซัวญควายบักคำอีเผือกตัวบุญมี
อีเขาปีตัวบุญกว้าง แล่นอ่อมอ้อมแอ้วกินนมทมทม ใจจักชวดน้ำตาหยาดไหลตก
เจ้าจิ่งคะนึ่งในอกในทรวงจักแตกทะลาย อยู่เหิงหลายสวยพองายแดดแแก้กล้า
เจ้าจิ่งตำพ่นาคินมา ซ้อยจิ่งมีใจเคียดค้อย ซ้อยจิ่งบายเอาค่อนน้อยเตาะต้อย
ตีไป ไปบดตีซ้อยจิ่งได้ดำ ไปซ้าซ้อยจิ่งได้ไ้ไ้เร็วไว เจ้าจิ่งไปซี้ซุดเจ้าจิ่งไปซี้ซาด
ซิดคาวปาดเซไป ปลดไถเซาซ้อยกะได้ตีซ้า มาเยอซัวญเอย ซัวญหัวเจ้าไปกินหญ้า
อยู่กลางดง ก็ให้มาสามือนี่วันนี้ ซัวญเจ้าไปเซซงอยู่ในป่าก็ให้มาสามือนี่วันนี้
มาเยอซัวญเอย เจ้าอย่าได้ตกสะทอนฮ้อนใจกลัวซ้อยเนอ ฝนตกฟ้าฮ้อฮ้องเจ้า
ตั้งหน้าต่อทางมา ดูสองตางามละห้อยกับทำซัวญลูกน้อย แล่นอ่อมอ้อมนำ
แม่อยู่สิลา ให้เจ้ามากินหญ้าแฝกใบหนาซ้อยกะได้มาแล้ว ให้เจ้ามากินหญ้าคา
ใบอ่อนซ้อยกะได้มาแล้ว หญ้าป่องแอ้วเหลือหลายซ้อยกะได้มาแล้ว หญ้าหวาย
กินแซบซ้อยซ้อยกะได้มาแล้ว ใบแลบน้อยแมนหญ้าไซซ้อยกะได้มาแล้ว ใบสวย
ลวยยอดคกล้วยยอดอ้อยซ้อยกะได้มาพร้อม มาตั้งล้อมพาซาญอยู่สวยลวย
ม๊กอันใดให้เจ้ากินอันนั้น มาเยอซัวญเอย ตัวโตบ่มาเสื่อเหลือม้นชีนำไปฮ่า
เจ้าแล้ว มาเยอซัวญเอย ตัวโตบ่มาหมาโนไปเหยียบสุเจ้าแล้ว มาเยอซัวญเอย
ตัวโตมาบ่มาหมาโนสินำไปเหยียบ สุเจ้าแล้วมาอยู่ยืนยาวในท้อง ไม้ล่องค่องเตาะ
ต้อยตีไป ซ้อยสิแกสิปดมือนี่วันนี้ ซ้อยจักต้อยทั้งโลจิมคราด ให้เจ้ายืนยาวมันกัน
ตาตั้งอยู่เดียว อย่าได้ค้อยโค่นค่างคอนล้มหล่อนเสีย ซยตุ ภาวัง ซยมั่งคลัง
สตัวสลา ซี้ฆายุกาโหนดตุ มหิงสาโคณมา”

เมื่อกล่าวจบถือว่าเป็นอันเสร็จพิธี

๔. พิธีกรรมสำหรับการทำเกษตรทาม

ในการทำเกษตรในป่าทามโดยเฉพาะการปลูกข้าว ไร่บ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังนี้

แม่ธรณี ไร่บ้านเชื่อว่าแม่ธรณีเป็นผู้ดูแลผืนดิน ไร่มีความอุดมสมบูรณ์

แม่โพสพ ไร่บ้านเชื่อว่าเป็นเทพีแห่งข้าว สามารถบันดาลให้ข้าวได้ผลดีหรือไม่ดีก็ได้

พญาแถน ไร่บ้านเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งฝนทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ผีตาแฮก ไร่บ้านเชื่อว่ามีบทบาทต่อความจริงของงอกงามของต้นข้าว และมีหน้าที่รักษาที่นา ไร่มีความอุดมสมบูรณ์ ไร่ไม่ให้เกิดเหตุไม่ดีกับข้าว

ผีปู่ตา ไร่บ้านเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในการดูแลทุกข์สุขและคุ้มครองบ้านเรือนให้อยู่เย็นเป็นสุข รวมถึงดูแลต้นข้าวให้ได้ผลผลิตดีและยังทำนาฝนฟ้าในแต่ละปี

ผีบรรพบุรุษ ไร่บ้านเชื่อว่าบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วยังคงวนเวียนอยู่เพื่อดูแลสารทุกข์สุกดิบของลูกหลานรวมถึงการดูแลไร่นาของลูกหลาน ไร่มีความจริงจังงอกงาม พิธีกรรมต่อผีปู่ตาได้มีการกล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ ส่วนพิธีกรรมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ มีดังนี้

พิธีเลี้ยงแม่ธรณีและแม่โพสพ

ไร่บ้านเชื่อว่าการที่จะปลูกข้าวให้ได้ผลดีนั้นต้องมีการบอกกล่าวสิ่งแม่ธรณี โดยการทำพิธีกรรม มีการเตรียมข้าวปลาอาหารเพื่อนำไปเลี้ยง จะทำก่อนการลงมือทำนา ถือเอาวันพุธตอนพระอาทิตย์ขึ้น บริเวณทุ่งนา เลือกที่เป็นโนน คล้ายโพนจอมปลวก เครื่องประกอบพิธีกรรมได้แก่ เหล้าไหไก่ตัว หมาก ๒ คำ ยาสูบ ๒ มวน น้ำ ๑ จอก พาหวาน

คำบอกกล่าวมีดังนี้

“มือนี้เป็นมือสันทวันดีแล้วเด้อ ผู้ข้านี้ได้มาเลี้ยง มาเกื้อ เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ข้าวในนาที่ขอให้ออกดอก งอกงาม ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย ให้ปู่ข้าวเอ๋ย ย่าข้าวเอ๋ย มาโฮมตาแฮกเด้อ ให้ปู่ย่าข้าวเป็นข้อแสนฮวง เป็นพวงแสนเม็ด”

การบอกกล่าวนี้ เป็นการบอกกล่าวพระแม่โพสพและแม่ธรณีให้ทราบว่า จะเริ่มทำนาแล้ว ให้ช่วยดูแลข้าวในนาให้งอกงามและให้ผลผลิตดี และช่วย ค้ำครองคนในครอบครัวให้มีความสุข

การขนขี้ควายลงนา

ไต้หวันจะมีประเพณีการขนขี้วัว-ควาย ใส่ที่นาในวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี ซึ่งเป็นวันเดียวกันกับการทำพิธีสู่ขวัญข้าว เพราะไต้หวันถือว่าวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ เป็นวันดีวันโชควันหนาม จะทำให้ได้ผลผลิตมาก

พิธีแฮกตาแฮกก่อนดำนา

ตามพิธีโบราณแล้วก่อนการลงนาจจะต้องทำพิธีแฮกนาดำวันอาทิตย์ แฮกนา หว่าวันจันทร์ เป็นการเช่นไหว้ตาแฮกและบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางก่อนการลงมือ ปักดำนา เครื่องประกอบพิธีกรรมประกอบด้วย เทียน ๑ คู่ หมกปลาแดก ๑ หมก มะเขือและมะเข็งอย่างละ ๔-๕ ผล หอผีตาแฮก ๑ หลัง ทำจากไม้ไผ่สานเป็น รูปบ้านแล้วใช้ไม้ ๑ อันปักตรงกลาง เป็นที่สิงสถิตย์ของผีตาแฮก ข้าวเหนียว ๑ ปั้น และน้ำดื่ม ๑ ขวด

เมื่อเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมเรียบร้อยแล้วเดินทางไปที่นาเพื่อ ประกอบพิธีกรรม เจ้าของที่นาจะกำหนดพื้นที่เอง ถ้าประกอบพิธีกรรมตรงพื้นที่ใด ก็ต้องเลือกพื้นที่นั้นในการประกอบพิธีกรรมของทุกปี หลังจากนั้นจะเริ่มพิธีกรรม โดยการนำต้นข้าว ๗ ต้นมาปักดำตรงพื้นที่ที่เตรียมไว้ ในการปักดำแต่ละต้นมี คำกล่าวดังนี้

ปักต้นหนึ่งดีด้วยตะวันออกขาวใส	ปักต้นสองเป็นไปแสนหม้อ
ปักต้นสามเป็นช่อแสนหวง	ปักต้นสี่เป็นฮวงแสนเม็ด
ปักต้นห้า ดีกว่าคาลัว	ปักต้นหกดีแก้วข้าวเก่าแสนเมือง
ปักต้นเจ็ดถูกธรีแสงบ่ย่อน	ปักต้นนี้ได้ล้านค่อนมาเฮีย
มาอยู่เยื่อปู่ย่าข้าวเอ๋ย	มาโฮมตาแฮกเด้อ”

หลังจากนั้นก็ให้นำห่อผ้าแฮกมาปักไว้ตรงกลางบริเวณที่ปักดำข้าวแล้วนำเอาเครื่องประกอบพิธีกรรมมาใส่ที่ห่อทั้งหมดเป็นอันเสร็จพิธี

บอกกล่าว “ตาแฮก” “แม่โพสพ” “แม่ธรณี” ก่อนลงเกี่ยวข้าว

พิธีนี้จัดขึ้นในช่วงข้าวเริ่มสุกเพื่อเป็นการขอบคุณตาแฮก แม่โพสพ และแม่ธรณี ที่ช่วยดูแลต้นข้าวให้ได้ผลผลิตและเป็นการบอกกล่าวไม่ต้องแตกตื่นที่ลูกหลานมาเกี่ยวข้าว

คำกล่าวมีว่า “มือนี้เป็นมือสันทวันดี ถึงฤดูเก็บเกี่ยวแล้ว ผู้ซาลีได้เกี่ยวมือกินไปได้บักเป็นทวด มือจกบได้บวดเป็นวัง” เมื่อกล่าวเสร็จก็ลงมือเกี่ยวข้าวได้เลย

ก่อนข้าวที่เก็บเกี่ยวไว้จะแห้ง ไทบ้านจะต้องทำลานข้าวให้เรียบร้อย การทำลานข้าวในสมัยก่อนจะทำการเลือกพื้นสูงและเรียบ อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำลานมีจอบ เสียม เสียมหญ้าลานให้เรียบ แล้วจึงไปหาซี่ควายที่ยังไม่แห้งนำมาผสมให้เข้ากับน้ำโดยใช้เท้าเหยียบให้ละเอียดจนได้ที่ แล้วใช้ไม้กวาดกวาดให้ทั่วบริเวณที่เตรียมไว้ ปล่อยให้แห้ง ก็สามารถนำข้าวมากองลานได้เลย

เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวได้ประมาณ ๒-๓ วัน หรือข้าวแห้งพอเหมาะแล้วจะต้องนำข้าวขึ้นมาเก็บที่ลานเพื่อรอการนวด ก่อนที่จะนำข้าวขึ้นลานต้องมีการบอกกล่าวแก่เจ้าที่เจ้าทางก่อน มีคำกล่าวว่ “มือนี้ข้าวโฮมปอมโฮมลาน มือนี้เป็นมือสันทวันดี กินกำบัก จกกำปลง สิบหัวกำมาเข้า สิบหัวเข้ามาโฮม”

ในปัจจุบันเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทไทบ้านจึงได้ใช้ “ແຍ່ງ” หรือดางเขี้ยวมาปูเพื่อทำลานได้เลย เมื่อใช้เสร็จแล้วสามารถเก็บไว้ใช้ปีๆ ได้อีก

พิธีเชิญ “แม่โพสพ” ขึ้นจากนามารักษาข้าวใหม่ในเถ้า

เป็นการเชิญพระแม่โพสพขึ้นเถ้า วันไหนดีก็จะเลือกเอาวันนั้น มีอยู่ ๓ วัน คือวันพุธ วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ชัน ๕ ใบคูน ใบยอ กระบุงเปล่า ๑ ใบ และรวงข้าวที่เกี่ยวข้องไว้ซึ่งจะต้องใช้ข้าว ๙ ต้นที่เคยแฮกไว้ก่อนลงปักดำ เมื่อไปถึงลานแล้วนั่งยองๆ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ยกชัน ๕ กล่าวนะโม ๓ จบแล้วว่คาถาเรียกขวัญข้าว “อุกาสะ อุกาสะ ผู้ข้าขอโอกาส

อาราธนาแม่โพสพให้เมื่ออยู่ล้า คุณขวัญข้าวให้เมื่ออยู่ฉาง ภาสะพะ โภชะนัง
มหาลาภัง สุขัง โหตุ”

กล่าวแล้วนำรวงข้าวในการทำพิธีมาไว้ที่ล้าเพื่อเป็นขวัญข้าว และห้ามตัดข้าว
ออกกิน ขาย หรือแลกเปลี่ยน จนกว่าจะทำพิธีสู่ขวัญข้าวเสร็จ

พิธีสู่ขวัญข้าว

ถือเอาเดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ก่อนถึงวันทำพิธี ๑ วัน ไทบ้านจะเตรียมข้าวปลา
อาหาร ท่อข้าวต้มขม และสิ่งจำเป็นในการประกอบพิธี ได้แก่ ชัน ๕ ผ่าถุง ๑ ผืน
แพร ๑ วา สร้อย แหวน กระจก หวี ต่างหู ปิ่นปักผม พาโตกข้าว พร้อมอาหาร
หวานคาว เผือกมัน กลัวยอ้อยสร้อยปลี เหล้า ๑ ขวด ไข่ต้มสุก ๑ ฟอง ไก่ต้มสุก
๑ ตัว กุ้ง หอย ๔-๕ ตัว ปู ๒-๓ ตัว ครบหมดแล้วก็ทำพิธีสู่ขวัญในเวลาเช้ามีด
ประมาณตี ๕ ไทบ้านจะนำกระบุงที่ใส่เครื่องประกอบพิธีเดินทางไปยังที่นา
ของตนเอง

เมื่อถึงบริเวณลานข้าวก็นำเครื่องประกอบพิธีมาวางเพื่อเริ่มพิธีกรรมโดยมี
คำกล่าวคือ “อั้งเอามื้อนี้เป็นมื้อสันต์วันดี ขวัญข้าวเข้ามาอยู่ในล้าในแค้ ปู่ข้าวเอ๋ย
ย่าข้าวเอ๋ยตาแฮกมาโฮม” เสร็จแล้วก็สู่ขวัญทันที โดยมีคำสู่ขวัญดังนี้

ศรีๆ มื้อนี้แม่นมื้อดี	ศรีๆ ปีนี่แม่นปีเฮา
ปู่พระเจ้าให้ข้อยคุณขวัญ	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
หมอล้างไห้ให้ได้เข้าฮวงหนา	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
หมอล้างนาให้ได้เข้าฮวงก้อน	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
เอาบ่าวเข้ามาเอียงสาว	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
พันดาวให้แผ่	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
เอาเพื่อนข้างเข้ามาโฮง	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
ท้าวบุญเฮืองขึ้นปราสาท	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
ผู้ฉลาดจักเข้ามาฟังธรรม	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
พระอริยะเจ้าได้เงินคำแสน	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้
ท้าวปลุกไชน่าแดง	ก็ว่าดีมื้อนี้วันนี้

ลูกไฟล้เจ้าจะเข้ามาเบิกกาสิ

เศรษฐีจักเข้ามาเบิกเงินค่าเตียงยามตี

ศรีๆ มือนี่แมนมือนี่

โตกใบนี้แมนโตกไม้จันทร์

แม่นนางตกแต่งแล้ว

ไซยะตุพะวัง

ก็ว่าดีมือนี่วันนี้

ก็ว่าดีมือนี่วันนี้

ศรีๆ มือนี่แมนมือนี่อะมุตตะโชค

ขันใบนี้แมนขันไม้แก้ว

จึงยอมมา

ไซยะมังคะรัง

หลังจากนั้นก็เรียกขวัญเข้ามาใส่ไว้ในกระบุงเดินทางกลับบ้าน ในระหว่างเดินทางจะต้องไม่พูดกับผู้อื่นโดยเด็ดขาด ไทบ้านเชื่อว่าจะทำให้ขวัญข้าวที่เรียกมาหนี ดังคำกล่าวที่ว่า “ขวัญสิหนี ผีสิพ่าย เฝิ่นสิยาน”

ถ้าคนไหนสนทนากับคนอื่นก็ต้องกลับไปทำพิธีเรียกขวัญข้าวที่ลานข้าวใหม่อีกครั้ง เมื่อเดินทางมาถึงเล้าข้าวแล้ว ก็ทำพิธีสู่ขวัญข้าวโดยนำขวัญข้าวที่เรียกมาสู่เล้าข้าว คนที่จะทำพิธีสู่ขวัญข้าวคือพ่อบ้าน ส่วนแม่บ้านจะทำหน้าที่เตรียมข้าวปลาอาหารเพื่อไปทำบุญที่วัด

๕) ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำเรือแข่ง

ไม่ที่ใช้ในการทำเรือยาวเพื่อใช้แข่งประจําหมู่บ้านจะเป็นต้นแคน ซึ่งจะต้องมีการประกอบพิธีกรรมก่อนการตัด คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้เลือกต้นแคนที่มีลำต้นขนาดใหญ่ไว้หลายๆ ต้น แล้วนิมนต์พระเถร เฒ่าจํา ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้นำหมู่บ้าน ไปทำพิธีเสี่ยงทายหาต้นแคนต้นที่มีผีสิงรักษาอยู่ เมื่อเจอแล้วก็จะทำพิธีขออนุญาตโดยมี ดอกไม้ ฐูป เทียน เป็นเครื่องเช่นไหว้ จึงสามารถตัดต้นไม้ได้

หลังจากตัดเสร็จนำต้นแคนมาไว้ในวัด ดัดแปลงเป็นรูปเรือเสร็จสมบูรณ์ ต้องทำพิธีตั้งชื่อเพื่อให้เป็นสิริมงคล โดยชื่อนั้นต้องขึ้นต้นว่า “นาง” หรือ “เจ้าแม่” ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา เพื่อว่าเมื่อนำไปแข่งที่ไหนจะมีโชคมีชัย จากนั้นเจ้าอาวาสหรือเฒ่าจําจะนำผ้าแพรแดง ผ้ายาว ดอกไม้ ฐูป เทียน ผูกหัวเรือ ใช้น้ำอบน้ำหอมพรมบริเวณหัวเรือ

ก่อนจะทำการลงแข่งขันที่ใดคนพายเรือแข่งต้องนำเรือไปทำการเลี้ยงปู
ตาหรือเจ้าบ้านเป็นการบนบานเพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้พายเรือแข่งขัน
หากแข่งขันได้รับรางวัลก็จะมาทำการเลี้ยงอีกครั้งหนึ่งเพื่อขอบคุณผีบ้านผีเมือง
ที่ช่วยเหลือ แม้ว่าหากไม่ได้รับรางวัลกลับมาบางบ้านก็จะเลี้ยง

๖) ประเพณีการบริจาคพื้นเผาศพ

ประเพณีการบริจาคพื้นเผาศพเป็นประเพณีใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นมาหลังจาก
ทรัพยากรป่าเสื่อมโทรมลง งานวิจัยที่บ้านพบ ประเพณีนี้ที่บ้านทำบ่อที่มีกลุ่ม
ชาติพันธุ์ถึง ๖ กลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกัน ในอดีตเมื่อคนในชุมชนเสียชีวิต จะมีการ
ตัดต้นไม้ในดอนปู่ตา ดอนป่าช้า มาทำโลงใส่ศพและไม้พินที่ใช้เผา ก่อนตัดไม้
ต้องทำพิธีขอมาก่อนโดยมีเครื่องบูชา

ต่อมาต้นไม้ในดอนปู่ตาเริ่มลดลงเหลือต้นยางขนาดใหญ่เพียงไม่กี่ต้น
ที่บ้านจึง "โล" กันเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์ดอนปู่ตาขึ้น ในที่สุดได้ตกลง
เปลี่ยนมาซื้อโลงศพจากร้านค้าแทนการตัดไม้จากดอนปู่ตา ส่วนพื้นเผาศพ เจ้าภาพ
จะส่งลูกหลานถือพานดอกไม้ธูปเทียนมาขอรับบริจาคพื้นจากสมาชิกในชุมชน
แล้วแต่ว่าที่บ้านเรือนนั้นจะให้พินกี่ท่อน ไทบ้านบางคนแบกพินไปส่งให้ถึงที่
เผาศพก็มี ประเพณีนี้ทำมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๑ สืบทอดจนกระทั่งปัจจุบัน

